

PN
2030
WS
274

CORNELL
UNIVERSITY
LIBRARY

Cornell University Library
PA 8030.W8C94

Den trolosa hustrun i tva medeltida sa

3 1924 008 007 142

Suppman Grohns

Den trolösa hustrun

två medeltida sagosamlingar

HÖRSTEDS
SÖDERSTRÖM & CO

**DEN TROLÖSA HUSTRUN
I TVÅ MEDELTIDA SAGOSAMLINGAR**

DEN TROLÖSA HUSTRUN

I

TVÅ MEDELTIDA SAGOSAMLINGAR

AV

HJALMAR CROHNS

Separattryck ur „Öfversigt af Finska Vetenskaps-Societetens
Förhandlingar“. Bd LIV. 1911—1912. Afd. B. N:o 2.

HELSINGFORS 1912
HELSINGFORS CENTRALTRYCKERI

1/1
8/20
10/2
204

Förord.

I en redogörelse av år 1906 för ett forskningsarbete, som sysselsätter mig sedan många år och som avser att utreda de historiska betingelserna för den värdesättning av kvinnan i pejorativ riktning man så ofta påträffar i tidernas litterära alstring, har jag framhållit, vilken roll medeltidens mest kända fabelsamlingar såsom bärare av världslitteraturens populäraste misogynia sagomotiv i sådant avseende utövat. Det här föreliggande är ett resultat av mina studier inom nämnda detalj.

För värdefullt bistånd vid korrekturläsningen har jag att tacka Filosofiexamister Arnold Nordling.

Helsingfors i november 1912.

Hj. C.

I

Konsten att berätta har skattats som en dyrbar gåva, så länge mänskligt liv levats på vår jord. Där man ännu icke lärt att fixera ordet i typer, som giva det en tillvaro utöver stunden, var den — och är den — säkert en makt, varom vi hava svårt att göra oss en aning. Sagan, med skimret och överraskningarna från fantasins underland, anekdoten, hennes lilla brådmogna syster som gör sitt bästa för att bringa oss glädjen, de som båda så ofta vilja giva oss nyttiga vinkar för livet, vad har väl varit människorna mera kärt? I koja och palats, vid lägerelden i länder, som solen bränner, och länder, som kölden isar, har berättarens konst kommit barnen att tjasas och rysa och hjälpt de vuxna att glömma livets allvar och enahanda sedan oöverskådliga tider.

De äro och voro, dylika berättelser, ofta flyktiga barn av stunden. Till stor del dogo de med den och glömdes, men många hava levat och fladdrat omkring i världen under tusende år. De ha burits genom tiderna, som blommornas frömjöl föres av vinden, och under sekternas lopp manat fram nya alster i diktingens värld, blivit växt, som spirat i blom och satt frö i människornas sinnen.

Det var efter medeltidens »mörkaste århundraden», när Europas folk trädde i beröring med orienten och med varandra efter sin långa isolering, som konsten och lusten att berätta vaknade till nytt liv i vår världsdel. Österlandets sagoskatt göt sig i breda flöden ut över Europa. Den kom över Bysans, över Spanien och från de länder i västra Asien och norra Afrika, som redan en gång vunnits för kristendomen, men i vilka den knappast blivit mera än en amulettens och vidskepelens religion och över vilka sedan islam gått fram med storm.

Riddare och truvärer, som drogo ut till kamp mot »Kristi fiender», lyssnade begärligt till österlandets fabler och sägner. Snart ljödo i vår världsdel på de ensamma slotten och t. o. m. i bygdernas hyddor sagor från fjärran land, hemma kanske i det avlägsna Indien, därifrån de småningom vandrat västerut.

Ingenstädes har sedan årtusenden fabeln hållits så kär, ingenstädes har dess didaktiska värde skattats så högt som i orienten, och aldrig har i vår världsdel i historisk tid intresset för berättarens konst varit så levande, tron på dess uppfostrande makt så fast som under medeltidens senare århundraden.

I främsta ledet bland dem, som i västerlandet i samlingar av fabler och anekdoter förarbetat orientaliska motiv, står en spansk jude R a b í M o s é h S é p h á r d í, P e t r u s A l f o n s i. Han föddes i senare hälften av tusentalet, antagligen i dess sjunde decennium, och övergick vid bortåt fyrtio års ålder till kristendomen. Den nyomvände var tydligen mycket mån om — sådant är ju ingenting ovanligt — att för sina förra och nya trosförvanter klargöra bristfälligheterna i den religion han övergivit och författade förty ett verk, ett antal dialoger, i vilka »judarnas gudlösa trossatser vederläggas både med den naturliga och den gudomliga filosofins mest slående argumenter»¹⁾. Men Petrus' litterära verksamhet inskränkte sig icke därtill: han blev upphovsman också till en annan skrift, som i detta sammanhang mera intresserar oss. Det är en samling av ett trettiotal fabler och anekdoter, vilken författaren kallar *Disciplina clericalis*²⁾ och där han behandlar arabiska motiv³⁾. Det orientaliska elementet i hans lilla traktat kommer till synes, förutom i lokaliseringen, i de talrika, ofta paradoxalt klingande, men icke sällan om sunt förstånd vittnande ordspråk och vishetsregler han givit plats i sin bok och vilka mer eller mindre direkt sluta sig till anekdoterna, vidare i den egenartade förening av raffinerad fyndighet och klumpiga inadvértenser, som utmärker hans berättelser. Skriften i sin helhet har formen av en »magisters» föredrag för sin »discipulus», och lärarens utläggning avbrytes

då och då av eleven med frågor, exklamationer och betraktelser, vilka naturligtvis avse att låta mästarens vishet komma fullt till heders. Magistern manar sin lärjunge till gudsfruktan. Han varnar honom för falska vänner. Han demonstrerar för honom nyttan av att hålla tand för tunga och ber honom taga sig till vara för lögn. Men han tillråder honom också att, när han ser någon i en svår situation, icke onödigtvis skynda med sitt bistånd, emedan han själv kan råka illa ut. Han inskräpper, att man icke bör inlåta sig med dem man ej känner, att man hellre bör välja »vägar än gångstigar», då de senare till följd av de olägenheter, som vidlåda dem, i regeln långsammare leda till målet. Han låter oss veta, att lyckan i skymundan är mera värd än ett hus fullt av guld och silver. Petrus Alfonsis lilla bok är med ett ord en skattkammare, som innehåller många goda, många praktiska, men också många rätt triviala och i djupare mening föga moraliska råd och sentenser.

Ungefär ett halvt århundrade, efter det *Disciplina clericalis* såg dagen, nåddes vår världsdel av en annan orientalisk sagocykel, berättelsen om *Sju vise mästare*, vid vilken vi hava anledning att i detta sammanhang dröja något längre. I sin äldsta form har samlingen, efter vad man har orsak att tro, i okänd forntid uppstått i Indien. Härfån har den nått Arabien, där den antagligen i åttonde århundradet av vår tideräkning fått den gestaltning den mer eller mindre troget bibehållit i de äldsta kända orientaliska versioner, som bevarats till våra dagar. Av dessa äldre versioner hava vi utom den arabiska en på syriska, en på hebreiska och tre på persiska. Men vi äga förutom dem en på grekiska och en på spanska, som utgöra översättningar eller nära stående bearbetningar av de äldsta orientaliska. Boken om *Sindbad*, *Mischle Sindbad*, *Syntipas*, *Sindban* är namnet på den gamla sagosamlingen i orienten. I nyare avläggare, vilka förete för de äldre rätt främmande utvecklingsformer, kallas den Boken om de sju (tio eller fyrtio) vesirerna.

Den egentligen västerländska grenen erbjuder många avvikelser från det orientaliska moderträdet. Det är säkert icke sagans spanska, möjligen dess grekiska, möjligen,

och detta är antagligare, dess hebreiska version, som givit upphov till den. Efter vad det synes, har den i sin växt påverkats icke av en, utan flere av de orientaliska. Synbarligen är det korsfarare — på vilka berättelsen om Sindbad i sin buddistiska egenart gjort ett djupt intryck — som först fört sagan västerut, och den muntliga transmissionen har tydligen vid dess gestaltning spelat en stor roll⁴). Den äldsta västerländska versionen kan icke hava uppkommit senare än på det andra korstågets tid, icke senare än 1150, men den har liksom den äldsta orientaliska förblivit okänd för oss. I occidenten uppträder berättelsen under de följande århundradena i en mängd växlande former och under olika namn: Dolopathos, Marques de Rome, Pontianus, Historia calumniae novercalis, Diokletianus' Leben, Il libro dei Sette Savi, Storia d'una crudele Matrigna, Amabile di continentia, Erasto o. s. v. Men de väldigaste grenarna av det stora sagoträdets västerländska del äro Roman des Sept Sages, Historia septem sapientum, Sieben weise Meister. Sju vise mästare benämnes berättelsen i de äldsta versioner av den vi äga i svensk dräkt.

Vad innehåller sagan, som vandrat så vida? Den behandlar det urgamla Phädras-motivet. En ung prins bestormas av sin styvmor med en lidelsefull kärleksförklaring; han tillbakavisar henne och anklagas av drottningen-kejsarinnan — prinsens fader är i en del versioner konung, i andra kejsare — för försök till våld. Samtidigt hava prinsen och hans sju vise lärare sett i stjärnorna, att ynglingen under en tid av sju dagar måste iakttaga absolut tystnad för att rädda sitt liv. Han kan följaktligen icke försvara sig mot styvmoderns anklagelser och dömes av fadern att hängas. För att rädda honom berätta prinsens lärare dagligen var sin saga och få avrättningen sålunda uppskjuten. Drottningen försöker genomdriva den genom andra berättelser. Sedan den olycklige sålunda sju resor förts till galgen för att i sista minuten räddas genom en fabel av de vise, får han slutligen bryta sin tystnad. Han avslöjar sin styvmoder i all hennes gruvliga nedrighet och berättar i sin tur en lång historia med en del inom parentes sagt rätt omotiverade

exkurser, vilket allt kejsaren-fadern åhör med den djupaste beundran för sonens övernaturliga vishet. Den grymma drottningen blir dömd och straffad, och riktigt på fullaste allvar: först bunden efter vilda hästar, sedan hängd och slutligen bränd, och kejsaren regerar därefter i frid och tillfredsställelse, ända tills han samlas till sina fäder och efterträdes av sin vise son, som, omgiven av sina geniala lärare, styr sitt rike i glans och allsköns härlighet.

Såväl i sin orientaliska som i sin västerländska gestaltning består fabeln om Syntipas-Sju-vise-mästare, såsom av det sagda framgår, av en inramande berättelse och ett antal anekdoter. Men under sin färd västerut och sina vandringar hit och dit i Europa har den undergått betydande ändringar. Den har upptagit en mängd nya motiv och i vår världsdel lämpats efter europeiska förhållanden: särskilt i de franska bearbetningarna framträder pregnant ett europeiskt-ridderligt drag. Ramberättelsen varierar på olika sätt. Scenen, där händelserna spela, växlar. Likaså de handlande personerna. De i den ursprungliga ramen inarbetade historierna ha utbytts mot andra, och de växla till innehåll och antal också i de olika västerländska versionerna.

Vad som skänker såväl *Disciplina clericalis* som sagan om Sju vise mästare deras största kulturhistoriska intresse är att de i mycket väsentlig grad, den ena direkt, den andra både direkt och indirekt, giva en värdesättning av äktenskapet och det svagare könet, vidare att av dessa skrifter den ena fick en icke ringa, den andra en utomordentligt stor spridning och att de fabler de meddela mångfaldiga gånger bearbetats i senare tidens litteratur.

Det är i sin åttonde fabel⁵⁾ som Petrus Alfonsi inviger läsaren i sin *Philosophie des ewig Weiblichen*. Två ynglingar, stadda på vandring, berättar han, hörde en smältande kärlekssång föredragas av en ljuv kvinnoröst. Den ena stannade förtrollad, men den andra manade att gå därifrån. Och de gingo⁶⁾. »Följ skorpionen, lejonet, draken, men följ icke en dålig kvinna!» sade någon filosof till sin son, och en annan: »Bed Gud, att han låter dig gå fri för onda kvinnors list, och se till, att du ej låter bedraga dig!» En tredje, som såg en

fågelfångare gillra sitt nät, och en kvinna, som lade sig ut för honom, undfägnade jägaren med orden, att han, som sökte fånga luftens vingade skaror, borde akta sig för att själv bli en fågel på hennes limspö.

Efter dessa preludier anholder eleven, att hans lärare måtte göra honom något närmare underkunnig om kvinnornas ränker. Och magistern vill med nöje tillmötesgå ynglingens önskan; han fruktar blott, tillägger han, att de, som läsa hans opus »simplici animo», skola tro berättaren alldeles särskilt ha blivit utsatt för kvinnolist, om han för att visa dem till rätta, och sin discipel och andra till ledning, meddelar några historier om huru de utan mannens vetskap kalla till sig sina älskare, famna och kyssa dem, som föra deras talan⁷⁾, och hos dem söka tillfredsställa sin tygellöshet. Eleven lyckas häva sin lärares betänkligheter. Han påminner om huru Salomo och många andra vise, som i sina skrifter gått till doms med deras oseder för att föra dem på den rätta vägen, icke skördat klander, utan pris⁸⁾. -Så skulle det gå också honom. Läraren, som är så mån om att anses stå väl hos det täcka könet, går till verket, och nu följer ett stycke didaktik i anekdoter av högst besynnerlig art. Historierna äro icke alla nya för vår världsdel, men kombinationen av dem låter tendensen framträda med ökat eftertryck.

Det var en gång en man, berättar Petrus, som gick att skörda sin vingård, och hustrun, som visste, att han skulle stanna länge borta, sände efter sin älskare. Men det hände sig, att mannen av en ranka i vingården fick ett slag i ena ögat, så han intet såg med det. Han skyndade hem och klappade på sin port. Hustrun dolde sin vän och gick att öppna för sin make, som klagande redogjorde för vad som hänt. Hon fäste hans uppmärksamhet på huru viktigt det vore för honom, och för henne också, »ty din olycka träffar ju oss båda», att all nödig vård ägnades det friska ögat, för att det ej med det skulle gå som med det andra. Hon börjar behandlingen omedelbart, trycker sina läppar emot det, värmer och baddar det — ända tills älskaren får tillfälle att lämna sitt gömställe och hinna ut.

Det förtäljes om en, som reste utomlands, föredrar läraren vidare för sin intresserade elev, att han lämnade sin unga hustru i sin svärmors vård. Men också hon förälskade sig i en annan, och hennes mor ställde sig lika välvillig till den nya förbindelsen. En dag, när de tre sutto tillsammans till bords, återvände mannen och befallde, att hans bädd skulle redas, ty han var trött efter färden. Svärmodern, som knappt hunnit dölja älskaren, manar sin något förvirrade dotter att taga i tu med bäddens iordningställande. Detta lämnar nämligen den gamla tillfälle att visa, vilka sköna lakan de båda kvinnorna vävt under hans frånvaro. Svärmodern fattar själv ett av lakanen i hörnet, håller upp det så högt hon förmår, räcker ett annat hörn åt dottern, för att hon må göra sammaledes, och bakom den improviserade väggen av tyg vinner älskaren sin frihet.

Så går det vidare med undervisningen. I den tredje anekdoten, som läraren ägnar sitt tema, äro personerna och situationen desamma: man och hustru, älskare och svärmor. Och återigen sitta de båda damerna till bords med beundraren, när mannen bultar på. Hustrun går att låta upp, och hennes mor är denna gång något tveksam om vad hon skall göra, ty det finnes icke något ställe, där inkräktaren kunde döljas. Gumman får emellertid i hast tag i ett blotat svärd. Hon befäller älskaren att med det ställa sig invid dörren, som skall gå upp för maken, och iakttaga envis tystnad. Mannen inträder, spørjer förvånad, men förgäves den främmande, vem han är, och får slutligen av svärmodern de nödiga förklaringarna. Det var så, ävlas hon att berätta, att den unge mannen förföljdes av tre andra, som ville taga hans liv. »Vi öppnade dörren och läto honom få en tillflykt här, tills de andra hunne avlägsna sig. Han tar dig tydligen för någon av sina förföljare och får i häpenheten icke fram ett ord till svar på din fråga». Den hemkomne uttrycker sin fägnad över att mannen undgått döden, bjuder sin hustrus älskare att taga plats, lugnar honom med vänligt tal och låter honom gå ifrån sig först emot natten.

I den fjärde historien ha vi ännu en gång samma uppslag och samma personal. Skillnaden är blott den, att hustrun

här är »synnerligen sedesam» och att i svärmoderns ställe träder en annan. Mannen gjorde en vallfärd till Rom. En yngling, som greps av häftig kärlek till hans hustru, gjorde fåfänga försök att närma sig föremålet för sin ömma låga, och han sörjde sig nära på fördärvad. När han så en dag gick omkring och grät, mötte han en gammal kvinna, »i fromhetens dräkt», som tvang honom att meddela henne orsaken till sin sorg och lovade att »med Guds hjälp» söka finna ett medel till hans räddning. Gumman ställde sin lilla hund på svältkur för två dagar och lät den på den tredje få bröd och senap, vilken anrättning drev tårar i ögonen på det stackars djuret. Så vandrade hon med den till den sedesamma hustrun. Den unga kvinnan ville naturligtvis veta, varför hunden tårades, och fick på sin enträgna begäran den upplysningen, att djuret en gång varit den gamlas dygdiga och vackra dotter, som en yngling haft böjelse för. Flickan hade varit »så sedesam», att hon ej gitte höra talas om hans kärlek, och han hade tagit sig så illa vid, att han föll i en häftig sjukdom. »Det är för denna försyndelses skull som min dotter förvandlats till en hund», klagade gumman och brast i gråt även hon: hennes sorg hade blivit henne övermäktig.

Man kan gissa sig till fortsättningen i det fyndigt hopkomna lilla dramat. Den unga kvinnan, som är föremål för ynglingens kärlek, meddelar, att hon gjort sig skyldig till samma fel, redogör för huru det gått hennes obönhörliga älskare och ber den gamla vid allt vad heligt är om ett gott råd för att undgå hennes dotters öde. Gumman lovar göra vad hon kan och går, överhopad av hustruns tacksägelser, »för Guds kärleks skull och sin egen själs frälsning» och emedan hon »hyste medlidande med henne» att söka rätt på ynglingen, som ägnade henne sin hyllning, och föra dem tillsammans.

De frågor och reflexioner, med vilka eleven beledsagar sin aktade lärares berättelser, vittna icke om något synnerligt skarpsinne, men meningen med dem är ju också att giva magisterns förnumstiga moralfilosofi tillbörlig relief. Efter den första historien om hustrun och mannen i vingården uttrycker ynglingen sin tillfredsställelse över de goda lär-

domar han fått om kvinnor och »deras konster». Han vill icke byta sina nya erfarenheter »mot Arabiens rikdom».

»Häpnadsväckandel» ropar han efter den andra anekdoten. Men han vill höra mera för att kunna vara bättre på sin vakt. Medan magistern föredrar berättelsen om den gråtande hunden, är ynglingens undran över »kvinnornas förmätna djärvhet» i ständig tillväxt. Och han följer tydligen sin mentor med stigande oro; han vill höra mera.

»Aldrig hörde jag besynnerligare», ropar han, sedan lära-
ren slutat. Han börjar få klart för sig, att sådant skett »med
djävulens hjälp».

»Det må du icke betvivla», genmäler den vise mästaren.

Hans lärjunge ger ännu uttryck åt en svag förhoppning, att det väl skall lyckas åtminstone den att vakta sig för dessa farliga varelser, som städse går och bär på farhågan att falla offer för dem, — »om det nu finnes någon, som är så slug», reflekterar han vemodigt.

»Jag hörde om en. Han gjorde sig mycken möda med att bevaka sin hustru, men det gagnade honom till intet», är det föga trösterika svar han får.

Ynglingen besvär sin lärare att berätta, vad den olycklige gjorde; det vore i högsta grad lärorikt för honom, om han själv skulle gifta sig. Det var en man, föredrar magistern vidare, som använde hela sin tid på att lära känna allt, vad kvinnoränker heter. Tillbörligen utlärd, ville han nämligen taga sig en hustru. En av de klokare i trakten, som han till yttermera visso bad om råd, huru han bäst skulle bevara sig för sin bättre hälfts otrohet, föreslog honom att för ändamålet bygga ett hus med höga väggar, med en enda ingång och ett enda fönster, som låg så högt, att ingen kunde komma ut eller in genom det. Och mannen gjorde, som den vise rått honom; han reglade dörren, när han kom och gick, och höll nyckeln under sin huvudkudde, när han sov. Men hustrun, som plägade stå i fönstret och nyfiket betrakta de förbigående, såg en dag en skön yngling och förälskade sig ögonblickligen i honom. »Full av funder och argan list», gav hon sin man sedan vin var afton, tills han blev drucken, stal

nycklarna från deras plats under hans huvudgård, medan han sov, och smög sig ut till sin älskare.

Men mannen, som visste — av de »filosofins lärdomar» han fått — att »kvinnoverk aldrig är utan svek», började draga misstankar av den ymniga och dagliga vintrakteringen. Han ställde sig drucken en gång, redan innan han hunnit bliva det, och stängde dörren, sedan han sett hustrun taga nycklarna och smyga sig ut. Hon återvänder slutligen, ber om nåd, lovar bot och bättring, om hon blir insläppt, och hotar, när den rasande maken där inne förklarar, att hon får vänta, tills hans närmaste bliva i tillfälle att se vad hon ställt till, att kasta sig i brunnen invid huset. Mannen förblir obeveklig. Då tar hon, »svekfull och slug från hjässan till fotabjället», en sten, låter den ljudeligt falla ned i brunnen och gömmer sig. »Menlös och dum», störtar mannen ut — »filosofins lärdomar» hade tydligen ej fått mycken makt med honom — i tro att hustrun gjort allvar av sin avsikt att dränka sig. Hon ilar till dörren, stänger den bakom sig och går upp i fönstret i sin tur.

Nu är det — jag förbigår detaljerna av den pinsamt realistiska dialogen — mannens tur att falla till bönboken, och han lovar henne full förlåtelse, blott han får komma in. Men hon svarar med hejdlöst okvåde, förklarar, att hon vill upplysa hans släktingar om hans skändliga beteende att varenda natt lämna henne »för att uppsöka lättfärdiga kvinnor». Och så gjorde hon. Och slakten trodde henne och okvädade i sin tur honom. Han blev slagen av hederligt folk till följd av sin hustrus förtal, berövad alla sina värdigheter, vanärad inför offentligheten och straffad för otukt. Genom sin slughet drog hustrun m. a. o. över sin make det straff hon själv hade förtjänat, understryker den vise läraren. Det gagnade mannen till intet, det var honom tvärtom till skada, att han hållit henne under bevakning, och det var väl höjden av olycka, att han av en mängd folk troddes verkligen förtjäna, vad han led.

Är det under, om ynglingen efter dessa lärdomar totalt tappar modet? »Endast den Gud skyddar kan vakta sig

Illustration from the 15th-century manuscript, 'The Book of the City of Dreadful Night', showing a woman washing her face in a tub.

för kvinnornas slughet», ropar han. »Den historien är en kraftig maning för mig att icke taga en hustru».

Då sadlar den fromme magistern om. Icke borde han tro, att alla kvinnor vore sådana. »Det finns mycken godhet och dygd hos en mängd av dem», demonstrerar han. »Du må veta, att man i en god kvinna kan finna ett gott sällskap. Hon är en trogen väktare och ett gott hem. Salomo har i slutet av sin ordspråksbok komponerat tjugutvå verser till den goda kvinnans lov och om hennes förtjänster»⁹).

»Det var väl, att du styrkte mig», svarar eleven, plikt-skyldigast tacksam för allt det abrakadabra han fått till livs. »Men du hörde väl om någon kvinna, som använde sitt skarpsinne och sin håg till någonting gott?»

»Ja», genmäler den nitiske läraren, och så berättar han en ny historia.

Den handlar om en spanjor, som på en färd till Mekka hade deponerat tusen talenter hos någon i Egypten och som, när han på återfärden ville lyfta dem, möttes av det pinsamma svaret, att man aldrig sett honom, allra minst var honom skyldig någonting. Djupt bedrövad och gråtande över sin olycka — det gråtes på svärdssidan hos Petrus Alfonsi alldeles som hos Homeros — anträdde han återfärden, men mötte en gammal kvinna, en »Guds tjänarinna», som, klädd i trasor och under lovsånger till den Högste, stödd på sin stav ägnade sig åt den nobla uppgiften att befria vägen från stenar, »för att färdemännen ej skulle skada sina fötter». Hon frågar mannen om anledningen till hans tårar och lovar honom hjälp. Den gamla råder spanjoren att taga reda på någon av sina landsmän, på vilken han fullt kunde lita, ger denne order att uppköpa tio dyrbart målade kistor med silverbeslag och goda lås och fylla dem med småsten. Han skulle låta bära dem till den bedrägliga affärsmannen och själv inträffa där, medan den tillbakavisade personligen ännu en gång framställde sina krav och gumman i smickrande ordalag uppmanade bedragaren att mottaga även denna skatt i förvar. Det gick, som det var att förutse. Den slipade egyptern, som fruktade, att det nya och större rovet skulle gå honom ur händerna, skyndade, för att tysta munnen på

sin förra klient, att redan vid hans inträde erbjuda honom hans penningar.

Mästarens elev är tröstad. »Ett beundransvärt påhitt», utropar han, »och så effektivt!» Han är övertygad om att »ingen filosof» skulle kunnat tänka ut ett fyndigare sätt att förhjälpa mannen till hans rätt.

Trolösa kvinnors ränker är ett älsklingstema för orientaliska författare. I flere av österlandets mest bekanta sagosamlingar, i hela Tusen och en natt t. ex., är detta det egentligen centrala. De fula historier Petrus Alfonsi dukar upp i sin lilla moralfilosofiska traktat om otrogna hustrur och om svärmödrar, som brinna av lust och sätta rekord i fyndighet i att stå sina döttrar till tjänst i deras kärleksförbindelser, bära vittnesbörd om dessa orientaliska inflytelser. Men man tager måhända icke fel, då man uttalar den förmodan, att den spanska konvertiten, nykomlingen i den katolska kyrkans sköte, icke var främmande för modeströmingarna inom den, för det bedömande m. a. o., vilket under inflytande av askesen och celibatslagen kom kvinnan till del. Och detta kulminerade mycket eftertryckligt i satsen »cave mulierem!» — ehuru man i regeln icke försummade att efter en räckta grova invektiv komma också med några reverenser för det »svagare könet»; att bortlämna dessa hade ju vittnat om föga kristligt sinne. Det är förmodligen i denna belysning vi få se epilogen till Petrus Alfonsis litanior över det evigt kvinnliga.

Hänvisningen i *Disciplina clericalis* till elogerna över den »dygdiga hustrun» i det sista kapitlet av Salomos ordspråk, de livliga försäkringarna, att alla kvinnor ej äro sådana flertalet av författarens historier skildrar dem, och hans sista anekdot kasta i alla fall ett visst försonande skimmer över de misogynna demonstrationerna, så litet än historien om den sluga gamla i Egypten med de många kistorna faktiskt säger och antagligen avser att säga till det svagare könets favör.

Tendensen i Sju vise mästare består enligt sagocykelns hela natur i att ännu mycket mera eftertryckligt varna för kvinnors ondska och list. De visa lärarnas taktik går ut på

att förhindra prinsens avrättning genom att göra den intriganta drottningen misstänkt hos sin gemål, och till den ändan föra de i sina berättelser fram en skara representanter för det svagare könet, vilka äro verkliga vidunder av elakhet och osed.

I nedanstående referat må de följa, den ena efter den andra, såsom de möta oss i mästarnas fabler i den av de västerländska versionerna, som, ehuru icke den äldsta, står centralast av dem alla och i sin tur blivit översatt till en mängd europeiska språk. Jag menar den latinska *Liber septem sapientum*¹⁰⁾. Liksom vid referatet ur *Disciplina clericalis* meddelar jag historierna med bortlämnande av alla mindre väsentliga detaljer.

En riddare, berättar den första mästaren, hade en enda son, »alldeles som ni», och han älskade honom över allt annat och höll tre sköterskor för hans räkning: en för att amma gossen, den andra för att hålla honom ren och den tredje för att söva honom. Han hade också en klok hund, som han satte utomordentligt stort värde på. En gång, när under riddarens bortavaro hans hustru och sköterskorna hade lämnat hunden ensam med den lille, som låg i vaggan, kröp en orm in i barnkammaren. Hunden kastade sig över den för att försvara barnet. Det uppstod en förtvivlad kamp, under vilken vaggan välte och ormen slutligen dödades, men hunden fick svåra sår. Sköterskorna flydde fulla av fasa vid anblicken av blodpölen vid vaggan, ropande till gossens moder, att hunden, som var sin herre så kär, hade tagit livet av deras barn och mättat sig med dess blod, och hustrun förkunnade det förtvivlad för sin man, när han återvände hem. Han drog sitt svärd och högg huvudet av sin trogna hund, som trots såren hade rest sig för att gå honom till mötes. Så gick han till vaggan, ställde den på rätt, fann gossen oskadd därunder och bredvid honom den döda ormen. Det klarnar för honom, att hunden kämpat för livet för att rädda hans son, och han sliter sig i håret under gråt och verop över sin hustru, på vars ord han avdagatagit barnets trogna väktare, bryter sin lans i tre delar, vandrar barfota till det heliga landet och framlever där hela sitt återstående liv.

Den andra av prinsens lärare förtäljer historien om henne, som välte stenen i brunnen. Sagan meddelas med långt driven dramatisering och diverse nya detaljer.

Den tredje magisterns berättelse har ett visst släkttycke med den förstes: en borgare i Rom hade en skata, som han höll mycket av och lärt hebreiska, så den talade det »täm-ligen ogenerat», samt en vacker ung hustru, »alldeles som ni», som naturligtvis höll av en annan, vilken på hennes kallelse plögade infinna sig, så snart mannen begav sig bort. Men skatan hade för vana att berätta sin herre allt vad den såg och hörde och avslöjade för honom också hans hustrus otrohet. Kvinnan beslöt en gång att göra ända på skvallret. Hon gick vid hanegället jämte sin tjänarinna upp på husets tak, gjorde ett hål ovanom den plats, där fågeln satt i sin bur, och lät småsten, vatten och sand under hela den återstående delen av natten regna ned över den, så den hart när hade uppgivit andan. När så mannen på morgonen kom hem och efter vanligheten frågade sin skata, huru den haft det, medan han var borta, fick han till svar en redogörelse för huru det »haglat, snöat och regnat» under natten och i vilket beklagansvärt tillstånd den på den grund befann sig. Hustrun fick sålunda tillfälle att beslå fågeln med uppenbar osanning. Man hade under hela året icke haft en så härlig natt, förklarade hon. Och mannen, som vädjat till grannarna för att få saken avgjord, konstaterade, att hustrun hade rätt. Då ryckte han huvudet av sin kära skata. Men när fågeln väl var död, fick han syn på hålet i taket, anställde undersökning och fann, huru allt hade tillgått. Han klagade med hög röst över att han hade trott sin hustrus ord, bröt, även han, sin lans i tre delar, sålde allt vad han hade, begav sig till det heliga landet och återvände aldrig till sin hustru.

En hederlig gammal man, relaterar den fjärde av prinsens lärare, lät förmå sig av sina vänner att ingå äktenskap. De skaffade honom en hustru, som var mycket vacker och av fin familj — dotter till »kommendanten i Rom» — och mannen hade henne »underbart kär», alltifrån det han såg henne. Tre år levde de tillsamman utan barn. Då gav sig hustrun

att för sin mor klaga över huru liten glädje hon hade av sin åldrige man. Hon ämnade se sig om efter en älskare och hade beslutit välja en präst, ty en präst skulle ej våga yppa hennes hemlighet utan att förråda sig själv; en riddare däremot skulle kanske snart bli led vid henne och offra henne åt skammen.

Modern antyder, att det kanske vore mindre syndigt att för ändamålet utkora någon annan än en kyrkans man, och förmanar sin dotter att i varje fall något pröva, vad hennes make tålde, innan hon gick att realisera sin plan. Ty »gubbar äro mycket grymma». »De skona ibland för att sedan straffa dubbelt», men »ingen grymhet övergår gubbars grymhet». På hennes råd avhugger och uppbränner så den unga frun ett träd, som hennes man själv planterat i sin trädgård: det är det första provet. Det andra består i att hon avlivar hans lilla älsklingshund genom att fatta djuret i bakbenen och slå det i väggen, så hjärnan springer ut, det tredje i att hon under ett stort gästabud i sitt hem, vid vilket hennes mor och far, »kommendanten i Rom», sitta i högsätet, drager ned bordduken med viner, fat och anrättningar.

Efter de första och andra proven lyckas hon lugna sin uppretade make. »Vad jag än företager till ditt bästa, vänder du i ondo». »Hade jag vetat, att det skulle misshaga dig, så hade jag aldrig gjort det», lamenterar hon och skyndar sedan jublande till sin mor, som hon träffar »bedjande i kyrkan». Nu ville hon »vid Gud den allsmäktige» älska prästen, ty hon hade »genom att gråta en smula» fått den gamles förlåtelse.

Det tredje provet blir det sista.

Efter manövern med bordduken låter mannen hämta en barberare att slå åder på den företagsamma frun och äntligen »draga det onda ur henne». Kuren räcker, till dess hennes anlete byter färg och hon till ytterlighet svag blir nödd att intaga sängen. »Jag förberedde dig ju på att gubbar äro grymma», tillropar henne kärleksfullt modern, som hon skickat efter, i den tron att hennes sista timme var slagen. Hon kommer sig slutligen, avstår från alla tankar på prästen: »Må djävulen taga honom!» Hon vill, försäkrar hon — och

det låter ju mycket troligt med hänsyn till hennes antecedentia! — i framtiden icke »älska någon annan» än sin man.

Den femte av de vise undfägnar sin höge herre med en fabel om Galenus, den store läkaren, som var en »systerson» till den ryktbara eskulapen Hippokrates och föremål för hans livliga avund — Hippokrates ville nämligen ej låta stjäla konsten av sig — och om den förstnämndes rön hos konungen av Ungern ¹¹⁾. Hippokrates kallades till hovet, emedan prinsen blivit farligt sjuk, men anmälde förhinder och skickade »systersonen» i sitt ställe. Efter att hava undersökt puls och urin hos konungen, drottningen och den höge patienten konstaterade den skarpsynta läkaren utan svårighet, att det icke stod rätt till med gossens härkomst, d. v. s. att konungen ej var hans fader. Drottningen, för vilken Galenus yppade det nedslående resultatet av sin undersökning, försökte först neka och antydde vänligen, att om hon vetat, att det var sådant han ville meddela vid hovet, så hade hon låtit skära huvudet av honom. Galenus blev ej svaret skyldig; han hade kommit för att mottaga belöning, ej för att mista huvudet, meddelade han, befallde drottningen i Guds hägn och förklarade, att hon och hennes gemål kunde se sig om efter en annan läkare.

Drottningen finner för gott att falla till bönboken och yppar, sedan hon av Galenus fått strängaste tysthetslöfte, att en hertig av Burgund gjort ett besök hos hennes make och att gossen var hennes och hans. »Nu vet jag sanningen», svarar läkaren, som var så enastående skarp i diagnosen, »och jag skall bota prinsen».

Kuren blev jämförelsevis enkel. Den bestod uteslutande i diet: oxkött och vatten. Och gossen blev frisk.

Rikligen belönad av konungen och i hemlighet också av drottningen reste Galenus därifrån. Men Hippokrates, som avtvang honom en noggrann redogörelse för hans upplevelser i Ungern och den underbara kuren, fick klart för sig, att systersonen skulle bliva honom en farlig konkurrent i hans konst och mördade honom. Himlens straff träffade honom snart för detta dåd. Han insjuknade i rödsot, återvann aldrig hälsan och avled i trots av alla de kurer han ordinerade

sig själv, och oaktat hans elever från alla trakter strömmade till för att försöka sina.

Det fanns i Rom en åldrig riddare, berättar den sjätte mästaren. Han tog en ung, vacker hustru, och han älskade henne över allt annat, »liksom ni älskar er gemål». Den unga kvinnan hade en utomordentligt ljuv stämma, så hon drog mycket folk till sitt hus och var föremål för mångas åstundan. En gång, när hon satt på sin tröskel och sjöng, passerade en ädling från kejsarens hov förbi. Han hörde och såg henne och blev så intagen, att han gick upp och frågade, vad han borde giva, »ut una nocte tecum dormiam». Hon fixerade priset till hundra floriner och lovade giva honom närmare uppgift på när han kunde infinna sig. Följande dag gick det en annan av hovets ädlingar på samma sätt. Dagen därpå samma avtal med en tredje. »Ondskefull och varsam» som kvinnan var, lät hon i samråd med sin man den första av sina beundrare veta, att han borde infinna sig med den avtalade summan vid nattens ingång; den andra skulle komma vid hanegället och den tredje vid morgongryningen. Sin make anmodade hon att passa på vid dörren, när de inträdde, och taga livet av dem, den ena efter den andra. Mannen uttalade förgäves sina betänkligheter. »Du känner ännu icke kvinnornas arga list», fick han till svar. Hon hade bragt det hela å bane, hon skulle föra allt till ett gott slut, förklarade hon, och de skulle bli rika. Mannen gav slutligen med sig.

Beundrarna kommo och mördades, den ena efter den andra. Genom sin bror, som var nattvakt i staden, får sedan den sköna sångerskan de tre liken avlägsnade: hon förmår honom att bära bort ett av dem och kasta det i havet, meddelar honom med väl spelad ångest, när han återvänder, att den döde »gått igen» och än en gång måste bäras bort, och får slutligen även det tredje liket bortfört genom samma manöver.

Mördaren och hans hustru råka senare en gång i tvist, och då hon i vittnens närvaro i vredesmod frågar sin man, om han ämnar taga livet av henne, såsom han mördat tre av kejsarens riddare, fångslas de båda brottslingarna och

föras inför kejsaren. De bli bundna efter vilda hästar och hängda.

Den sjunde av prinsens lärare berättar sagan om hustrun, som tillbragte sin tid i djupaste sorg vid sin mans grav och snart gjorde allt för att vinna en annan. Det är den historia, som är känd under namn av »Änkan från Efesus». Jag skall i detta sammanhang förbigå den och senare upptaga den till särskild behandling.

De fabler de sju mästarna föra fram utgöra, som synes, för »det svagare könets» vidkommande en målning i svartaste svart, om man undantager, att många av hjältinnorna äro unga och vackra. Medan representanterna för det starkare könet över hela linjen äro respektabla gråskägg och hedersmän, låter författaren prinsens lärare med erkännansvärd omsorg undvika, att en aldrig så liten stråle av försonande ljus skulle falla på berättelsernas kvinno-gestalter. Hans förbittring är så stor, att han uppenbarligen ej anar, hur han ofta skjuter över målet. Han tror sig påtagligen ha lyckats bibringa sina läsare grundlig antipati mot t. o. m. henne, som skyndar mot sin man för att upprepa tjänarinnornas meddelande om att deras barn fallit offer för hans hund. Där vår auktor riktigt ger sig hän, får han i sina kvinnotyper fram representanter för den hejdlösa sinnligheten och den onda viljan i deras mest avancerade former.

Det hände sig, att krigaren, emedan han var gammal, »uxorem suam non poterat consolari quantum ad actum carnis»; hans hustru fick därför lust till en annan. Så presenterar författaren det äkta paret i fabeln om henne, som välte stenen i brunnen. Hon älskade icke sin make, emedan han icke kunde behaga henne i allt, »eo quod potens non erat debitum carnale reddere, quociens volebat», berättar den tredje magistern i sagan om den talande skatan. Och när den något blyga älskaren klappar på, ropar den resoluta damen: »Audacter intral» — »Tantum michi placeret iuxta truncum iacere, quam iuxta maritum meum», deklamerar hon, som på sin moders inrådan ställde sin åldrige make på prov: »Nullum solacium corporale ab eo potero habere, et ideo alium volo diligere». »O bona filia, per tantum tempus pater tuus et

ego simul fuimus, et nunquam de tali fatuitate me intromisi», invänder modern. Men hon: »O mater, non est mirum, quia ambo eratis iuvenes, et quilibet solacium ab alio optinebat. Non sic est de domino meo, qui est senex et frigidus ac per omnia impotens» — »O bona mater, non potero tantum exspectare», är hennes svar, när modern föreslår, att hon först borde taga reda på, vad hennes make tålde och om hon kunde inlåta sig i kärleksförbindelse med prästen utan att behöva frukta hans straff; »tot torsiones, punctiones in umblico sustineo propter amorem presbyteri, quod deberes michi compati». Tanken, att själva dessa prov vore brottsliga, faller henne icke ett ögonblick in. Även av de anekdoter prinsen undfägnar läsaren med, sedan han åter fått ordet i sin makt, är en del allt annat än ägnad att ställa det evigt kvinnliga i fördelaktig dager. Det gäller särskilt om en historia, som han dukar upp om tre korpar, samt berättelsen om »Prins Allexanders» olyckliga öde. Det hände sig en gång, lyder den första berättelsen, att ett par korpar födde en unge på en tid, då det härskade så stor nöd, att både människor och djur dogo av hunger. Modern lämnade avkomman åt sitt öde och flög omkring i luftens riken, men hannen höll med mycken möda ungen vid liv och förde med sig till boet allt vad han fick tag i för egen räkning, tills den lille blev så stor, att han kunde flyga. När hungersnöden var över, uppenbarade sig modern och gjorde anspråk på ungen: hon hade haft stor vedermöda, när han föddes (in partu ejus!), och hade därför större rätt till honom än hannen. Men hannen gav till svar, att hon icke kunde fordra att få hava sin glädje av ett barn, som hon övergivit i nöden. Sagan mynnar ut i reflexionen, att ungen skulle tillhöra fadern, och detta emedan »masculus est causa principalis generationis»¹²).

Prins Allexanders gemål hade — på grund av orsaker, vilka det här bleve för långt att redogöra för, — efter sin förmälning förgäves väntat på någon kärleksbetygelse av sin make och fick, när hon klagade över hans kallsinnighet, ej annat svar än orden: »Man säger, att kvinnan är ett svagt käril», vilken reflexion hon förmodligen i detta sammanhang fann tämligen överflödig. Hon hämnas på ett sätt, som gör

henne i allo värdig att träda vid sidan av övriga megäror i samlingen: hon skaffar sig en älskare, och de giva prinsen ett gift, som visserligen icke dödar honom, men gör honom spetälsk.

Redan den omständigheten, att man i kampen mot en ensam kvinna, den intriganta drottningen-styvmodern, ställer hela sju »vise», är ägnad att låta de vådor, som hota till följd av kvinnokonster, framstå i bengalisk belysning. Och effekten höjes genom att berättelsen ofta får dialogform och genom att det hela är utfört med icke ringa dramatiskt liv.

Mästarna försumma icke heller att då och då i sina fabler låta tillmälen om det svagare könet flyta in, vilka skola giva deras propaganda ökat eftertryck. »Inga ränker gå över kvinnoränker». »Kvinnor äro fulla av lögner och skälmstycken», deklamerar den tredje magistern, innan han börjar sin saga. »Det kunde gå med er», varnar den sjätte, »som med den man, som ända därhän lät sig påverkas av sin hustru, att han bands efter hästar, sattes i stocken och hängdes».

Den stackars kejsaren, som rakt inte vet, vad han skall tro och göra — huru många äro icke de världens mäktige, som till sinnelaget blivit hans efterträdare! — deklamerar också han en gång helt resolut: »Förnuftet säger, att kvinnorna skalkas med oss», visserligen för att i följande nu, sedan hans gemål fått gråta en stund för honom, falla andligen ihop igen och förklara, att han ej kan komma till klarhet om vilkendera parten som sitter inne med sanningen, hon eller de vise, och för att, sedan drottningen fått berätta en ny historia, återigen giva order om sonens hängning.

Rekordet i nedrighet sätter bland alla dessa missfoster till kvinnor naturligtvis hennes majestät drottningen. Hennes egentliga avsikt med sina anslag mot prinsen är att bringa honom på fall. Hon vill undanröja honom för att bana väg till tronen för det barn hon själv väntar. I samma ögonblick hon träder i enrum med sin styvson, slungar hon mot honom sin brottsliga kärleksförklaring. När hon slutligen avslöjas, finnes det ej tecken till storhet i denna nedrighet: »jag ber om misskund» är det enda hon får fram. De histo-

D sprach der erst meyster der hieß
 Bancallaa. Herz entpfelent mir ein
 wern sun so wil ich in lernen in syß
 ben jaren dz er als vil kan als ich
 vnd ouch myn gesellen künne. Da
 sprach der and meyster der hieß len
 culua. Herz der keyser ich hab och
 vil zyt gedienet vnd hab noch keyn
 en lon daruim entpfangen vnd be-

Kaiserliche Bibliothek der Universität Wien, Wien, Österreich

rier hon berättar och alla hennes manövrer gå naturligtvis ut på att göra offret och försvararna misstänkta hos hennes make. Hon anklagar dem för att vilja få kejsaren från tronen och sätta sonen i hans ställe. För varje gång hon finner, att det lyckats prinsens lärare att genomdriva hans räddning, ger hon i stigande tempo uttryck åt sin missräkning eller söker genom fagra ord förmå sin make att låta domen gå i fullbordan. Hon gråter, »sätter sig i aska», river sina kläder och sitt hår, jämrar sig över den ringaktning han visar henne genom att mera lita på sina rådgivare än på sin hustru: kejsaren hade ju lovat, att hans »förbannade son» — »icke din s o n är han, utan djävulen» — skulle dö. Vore ej kärleken till maken, deklamerar hon, så skulle detta visserligen bekomma henne föga; nu fruktar hon, att det skall gå kejsaren illa för hans godtrogenhets skull. Hon ber Gud, att hennes böner om prinsens avrättning måtte få plats i hans hjärta. Drottningen är med ett ord så infernalisk, som den mest ondskefulla fantasi kunnat göra henne.

Petrus Alfonsi ville genom sin skrift, såsom han själv säger, handleda bildade människor i god sed och sunt omdöme och förmå dem till en vandel efter Guds sinne. Främst vänder han sig synbarligen till folkens lärare och själasörjare: han kallar sin bok *Disciplina clericalis*, »facit enim clericum disciplinatum», den »ger klerken styrsel». Han tager tydligen sin uppgift med heligt allvar och vill avfatta sitt opus i sannt kristlig anda. I synnerhet i början och slutet utvecklar författarens fromma salvelse ymnig blomstring. När han i inledningen vänder sig till den Högste, så är det säkert icke endast modet på sin tid och frasen han offrar åt. Han har gått till sitt verk, förklarar han, som Jesu Kristi tjänare och riktar en bön till Gud, det godas eviga upphov, som värdigats förläna honom mångfaldig visdom, att icke det ljus, som blivit honom givet, må i hans arbete döljas under ena skäppo. Det är på Guds och den Helige andes tillskyndan som han författat sin skrift och översatt den till latin till nytta för många, och han ber, att Gud måtte bevara honom från att i den säga något, som är Honom emot. Efter det för-

fattaren uttömt sitt förråd av fabler, kretsa hans tankar titt och ofta kring den stund, då allt vad gott vi gjort i den ena vågskålen och allt vad ont i den andra skall vägas och värdesättas. »Anamma därför i dag återlösningen! Gör troget det goda! Frukta icke, min själ, frukta icke överhövan! Låt dig icke bekymras av timliga motgångar! Kom ihåg din Skapare, som är din domare och ditt vittnel» Det hela mynnar ut i en bön till treenigheten, att författaren måtte komma i åtnjutande av den eviga friden i det himmelska faderhuset.

Det är inom denna ram som Petrus i brokig blandning låter sina lärdomar följa, och av dem äro, såsom ovan av det korta referatet framgår, flere rätt litet kristliga. Deras kärna är att hos läsaren inpräglade respekt för lärarens och uppfostrarens kall, att mana till varsamhet i handling och omdöme och till försiktighet gentemot onda kvinnors ränker.

Icke så påtagligt som hos Petrus Alfonsi, men ändå tydligt nog spårar man i de västerländska versionerna av Sju vise mästare den i tidens teologiska bildning skolade författaren. Vi veta dessutom att kleresiet, i synnerhet det högre med håg för litterär idrott och möjlighet att offra något för den, mer än en gång visat den egenartade sago-cykeln sitt stora intresse. Den tyska metriska bearbetningen av fabelsamlingen t. ex. har år 1442 författats för ärkebiskop Fredrik av Köln. Den latinska text, ur vilken jag ovan givit de korta utdragen, avslöjar — såsom av referatet synes — ofta klerken. Fromhetens officiella fraseologi tränger sig stundom in t. o. m. i de ömtåligaste situationer och där de handlande och talande personerna lägga i dagen en brutalitet, som gör dem till verkliga monster. »Förunne mig Gud att lära känna ditt hjärta, så jag för framtiden kan vara dig till behag!» låter författaren dottern till kommendanten i Rom säga åt sin make, sedan hon egenhändigt avlivat hans hund på ett sätt, som man skulle stämpla som barbariskt hos en bödel. Efter denna mandat går den väna och högättade damen, »pulchra valde», att draga ned bordduken med fat, viner och anrättningar vid sin mans gästabud, där hennes far och modern, som är spiritus rector i allt detta ofog,

trona i högsätet. »Förbarma dig över mig!» ropar hon, som välter stenen i brunnen¹³⁾ för att komma in efter sin nattliga utflykt, »förbarma dig över mig för Hans kärleks skull, som hängde på korset!» Mannen svarar med att vänligen fästa hennes uppmärksamhet på att det är bättre, om hon här lider straffet för sina synders skull än att hon hamnar i skärselden eller helvetet. Den utestängda låter sin hotelse att begå självmord föregås av en högtidlig religiös testamentsuppgörelse: hon överlåter sin själ åt Gud och den heliga jungfrun, hennes kropp må begravas i den heliga Petri kyrka i Rom, det övriga finge mannen disponera över. Rollerna bytas. »Det är bättre, om du nu lider straffet för dina synders skull än att du hamnar i skärselden», upprepar hon ironiskt till svar på mannens anhållan att bliva insläppt; det är en stor Guds nåd, att han här får lida sitt straff och förskonas för evighetskvalen; han må blott tåligt bära sitt kors. »Gud är barmhärtig», jämrar sig mannen ångestfullt och beredd att köpa sig fri till vad pris som helst. »Vad han fordrar av syndaren är gottgörelse». »Vilken djävul gjorde dig till en sådan predikant?» frågar frun till svar . . . »Amen, du kommer icke in». Hon uppmanar vakten att »för Guds kärleks skull» taga honom med sig och låta honom vederfaras rättvisa.

Vad som bäst borgar för att historien om Sju vise mästare av tidens teologiskt bildade betraktades som ett värdefullt verk är att det till sagocykeln anknöts moralisationer, andliga betraktelser. Kejsaren och hans son, läsa vi exempelvis i de tyska upplagorna, Strassburg 1511 och Köln 1512, äro den kristne och hans själ. Denna skall genom barmhärtighetens sju verk (de sju vise) få lära, »wie er zu Gott kommen mag». Styvmodern är kroppen med dess lustar. Hennes strävan att få gossen på fall är dess kamp mot själen. Alla dagar fördes gossen till galgen, men han bevarades tack vare sina lärare. Gossen talar slutligen och räddar livet för sig och de vise. Det är det ögonblick, då allt »klarifieras» och lidandets tid är slut, då »die Keyserin, das ist alle leybliche zufelle, werdent vernichtet in dem feuwe ewiger verdamnuss.»

Riddaren och hans son i den första mästarens berättelse beteckna återigen den kristne och hans själ. Hunden »ist die bescheydenheit des menschen, die den menschen weiset zu dem wege der ewigkeit.» Ormen är naturligtvis djävulen.

Riddaren i den andra mästarens berättelse är Kristus. Hans unga gemål är människosjäl. Deras bädd är »der keusche leyb Marie, Gottes mutter». »Die schlüssel under das haubet legen, ist nit anders, dann die schlüssel göttlicher warheit und kunst in seim herzen beschlossen». Riddaren och hans skata i den tredje mästarens berättelse äro människan och hennes samvete. Hustrun, som begick äktenskapsbrott, är kroppen, som är själen motsträvig. O. s. v.

Det torde vara nog att stanna här. Behöver det sägas, att genom dylika betraktelser den olycksaliga sagan om Sju vise mästare fick en viss helgd, fick heder och värdighet av en bok för andakt och uppbyggelse, i vilken man hade anledning att söka nyttiga lärdomar för livet? Kvinnohatet seglade under kyrkans egid.

Habent sua fata libelli!

Att en bok med skadlig tendens går ut i världen är ju i sig själv ingenting besynnerligt, och den vållar väl föga ont, så länge den ej blir läst. Men både *Disciplina clericalis* och *Syntipassagan* i sin västerländska dräkt hava fått fröjda sig åt allmänhetens gunst i rikt och rikaste mått. Petrus Alphonsis skrift fick, i trots av att författaren berättar med föga grace och på barbariskt latin, en spridning, som mången auktor av rang kunde avundas honom. Man känner icke mindre än ett sextiototal handskrifter, i vilka den helt och hållet eller i vissa delar fått plats¹⁴). Det finns knappast ett äldre större bibliotek i Europa, som saknar en sådan. Skriften har uppenbarligen flitigt använts av prästerna för att illustrera moralisationen i deras predikningar. Ty det blev under medeltidens senare århundraden en verklig passion bland själasörjarna att medelst anekdoter, ofta av den mest tvivelaktiga art, söka sporra sina åhörare intresse — och höja deras moral. Vi finna Petrus' skrift, för att nämna endast ett exempel, bifogad Vadstenakonfessorn Gervinus' predikosamling¹⁵). *Disciplina clericalis* var i sin bor-

gerliga egenart en intressant kontrast till riddarpoesin om blodiga bragder och kärlekslust. Den sattes på latinsk vers, överfördes till franska, till kastilianska och engelska, senare också till andra språk.

Den spridning *Disciplina clericalis* fick är ändå obetydlig i jämförelse med den, som kom *Sju vise mästare* till del. Man har vågat uttrycket, att sagocykeln rent av »behärskar hela den occidentala världens berättande litteratur». Det är naturligtvis överdrift. Men en stark ström är den, som »med egna vågor går genom havet» av tidernas litterära alstring, och, såsom redan Görres påpekar, »i fråga om celebritet och omfattning av sin verkningskrets står den vid de heliga skrifternas sida och framom de klassiska»¹⁶). Medan vi av den österländska *Syntipassagan* hava åtta versioner, känna vi av dess västerländska gren ett fyrtiotal, en del i bunden form, andra i obunden. Och att icke alla, som funnits, kommit till vår tid framgår redan därav, att vi äga en avfattning av fabelsamlingen på fransk prosa, som ofta visar spår av en för oss okänd rimmad text. Mera än tvåhundra manuskript av sagan i en eller annan av dess versioner hava emellertid bevarats till våra dagar, och den intogs i förkortning i *Scala coeli*, »Himmelsstegen», som sedan 1300-talet under århundraden var en omtyckt handbok för kleresiet, just för de utmärkta anekdoter den gav dem. Av den franska prosatypen *Roman des Sept Sages* äro nio handskrifter kända. De äldre engelska versionerna hava likaledes bevarats i nio. Av den italienska *Marques de Rome* finnas tolv, av den latinska *Historia septem sapientum* ett trettiotal¹⁷). Av den ryska översättningen hava vi icke mindre än ett fyrtiotal handskrifter. O. s. v.

Det finns knappast något europeiskt språk, till vilket samlingen ej skulle blivit översatt eller som icke skulle hava att uppvisa bearbetningar av den på prosa eller vers.

Och tryckupplagorna! Intet verk har sedan boktryckarkonstens uppfinning och ända in i nittonde århundradet upplevat ett så förvånande stort antal. Huru många av dessa upplagor som gått förlorade utan att något enda

exemplar blivit övrigt står naturligtvis icke i mänsklig makt att avgöra. Den äldsta kända, en tysk, är från 1460; den är således icke mycket yngre än konsten att på mekanisk väg mångfaldiga det i typer fixerade ordet. Och man må icke glömma, att det under de första decennierna, efter det denna konst fanns upp, och ännu långt senare, var uteslutande de andliga, som utgjorde avnämare av dess alster¹⁸⁾. De många upplagorna hade m. a. o. länge och väl en läsarkrets, genom vilken deras verkning blev den mest omfattande man kan tänka sig.

Sedan 1460-talet har historien om den intriganta drottningen-kejsarinnan och hennes beklagansvärda styvson mer än tvåhundra femtio gånger under seklernas lopp blivit lagd under pressen. Den böhmiska bearbetningen har exempelvis tryckts i åtminstone sju editioner, den danska i åtminstone fyra, den polska veterligen i åtta. En ungersk översättning av Pontianus, *Historia calumniae*, har nått upp till minst tre upplagor före år 1500. En av de spanska bearbetningarna, *Libro de los Siete Sabios*, har veterligen sex gånger blivit befordrad till trycket. I holländsk dräkt har sagan, efter vad man känner, upplevat icke mindre än sjutton editioner¹⁹⁾. Av *Scala coeli* har man lyckats uppvisa fem upplagor före år 1500²⁰⁾. Den latinska versionen av sagan om de sju vise torde hava tryckts första gången i Köln år 1475 och har sedan åtminstone tretton gånger före seklets slut blivit lagd under pressen. Ensamt av den franska översättningen av denna version hava minst åtta upplagor blivit tryckta. Engelska editioner av sagan finnas veterligen icke färre än tjugusex²¹⁾. Erasto har, efter vad man känner, i Italien nått upp till i det närmaste fyrtio. Den har dessutom i Frankrike upplevat åtminstone nio och i England två. Men sin största spridning har sagan om Sju vise mästare vunnit i tysk dräkt: man har påvisat icke mindre än sjuttio två editioner av den²²⁾ i denna gestaltning.

Den äldsta svenska översättning, som bevarats till vår tid, är sannolikt från senare hälften av fjortonde århundradet. Vi äga därjämte tvenne mycket förkortade från femtonde seklet, den ena av dem endast som fragment²³⁾. Av tryckuppla-

gor på svenska känner man en från 1642, en från 1778, vidare bl. a. en från 1787, en från början av 1800-talet²⁴). Ett avtryck av upplagan av år 1778 ingår i »Roliga historier, qvicka infällen . .», Stockholm 1783.

Under senaste århundrade, när den ström av sämre och bättre skönlitteratur, som väller ut bland allmänheten, så ofantligt tillväxte och verkningarna av den »upplysning», som gick över Europa sedan medlet av 1700-talet, började spörjas i vidare kretsar, inträdde uppenbarligen en stegring i pretentionerna också inom de samhällslager, i vilka alster av den art som Sju vise mästare sedermera huvudsakligen funno sin läsarkrets. Den lilla orientaliska sagocykeln, som i så livliga färger målar den gruvliga styvmodern, kunde icke mera räkna på publik. Då kommer affärsspekulationen, draperad — som det ännu någon gång i våra dagar händer — i höga idéers imponerande ordskrud och uppfriskar den falnande glöden av allmänhetens intresse.

I nådens år 1840 utgavs sagan om de sju mästarna i en samling av »tyska folkböcker» under redaktion av Karl Simrock. I sin anmälan av samlingen beklagar förlaget²⁵) det hårda öde dessa »böcker för alla» hade fått, huru de under tidernas lopp — d. v. s. i alla de tallösa billighetsupplagor de upplevat — jämmerligt vanställts till tryck, till text och till illustrationer.

»In dieser Gestalt mussten sie bei dem grössten und edelsten Theile des Volks die Liebe und Achtung einbüßen, die sie in so hohem Grade verdienen. Um auch dem Geringsten und Aermsten zugänglich zu werden, haben sie sich bescheiden in das Bettlergewand gehüllt, wonach sich die Wohlhabenden ihres Umgangs schämten. Um so mehr verdienen sie den Lohn der Demuth, welchen wir ihnen zugedacht haben: die Zurückführung zu ihrer alten Herrlichkeit, in welcher sie allen Ständen des Volks gleich lieb und willkommen waren und wieder seyn werden»²⁶).

Med denna emfatiska dedikation går således jämte de övriga »tyska folkböckerna» sagan om Sju vise mästare, den vanartiga bortbytingen ex professo bland dem, ännu en gång

— visserligen något klippt och ansad för att bli mindre chockerande — ut i världen.

Det finnes intet så ont, att det ej medför något gott, och tvärtom. Beröringen med orienten, som för vår världsdel betydde så mycken väckelse, som blev den mäktigaste påstöt till befrielse från medeltidens bundna världsåskådning, som öppnade människornas sinnen för jordens härlighet och lärde dem känna orientens rikedom, som gav konsten växt och sången vingar: den har öppnat slussarna för en ström av orientalism i vår bildningsvärld, som särskilt för värdesättningen av kvinnan icke blivit utan ödesdiger betydelse. Den lilla skriften av den spanska juden och boken om Sju vise mästare äro tvenne kanaler för denna orientalism. Men de båda sagosamlingarnas insats i vårt kulturliv stannade naturligtvis icke vid att de i sin helhet översattes och bearbetades, trycktes och lästes. De fabler de bundit samman ha löst sig från den ram de inarbetats i; de ha börjat flykten runt världen på egen hand, fladdrat omkring, skänkt motiv och idéer åt ständigt nya generationer af skalder och författare. Den orientalism, som i breda böljeslag göt sig ut över vår världsdel genom de tvenne skrifter vi här behandla, har m. a. o. i tusen rännilar under tidernas lopp sökt sig fram i litteraturen. Än ha dessa smugit stilla och obemärkt, än — när de trätt i dagen genom någon av världslitteraturens store eller dess mest populära — vuxit till strömmar med mäktigt flöde. De flyktiga fåglarna hava långt utom den ovan nämnda *Scala coeli* och Wadstenakonfessorns verkningskrets vunnit hemvist i den senare medeltidens predikolitteratur. Fablerna hava arbetats in i tidens mest allvarliga vetenskapliga verk, i dess mest vågade dikter. De hava införlivats i samlingar av sagor, »lustiga historier» och noveller. Vi finna dem som sagt både hos små och stora bland senare århundradens skönlitterära författare.

Vari ligger hemligheten i dessa anekdoters popularitet? Den kan knappast bestå blott däri, att de voro pikanta, att de bragte hälsning från och väckte sinnet för en annan värld än den man levde i. Tvärtom — det måste hava fun-

Der heilige Martin: Eine Darstellung des heiligen Martin, Berlin, 1880.

nits något i dem, som icke var främmande, som fann genklang i den tidens Europa. Jordmånen i vår världsdel måste hava varit beredd för dem, sinnena öppna för deras misogynia tendens. Den härskande riktningen inom kyrkan, tidens ledande makt på intellektuellt och moraliskt gebit, dess cave-mulierem-teorier hade verksamt banat dem vägen. Det asketiska svärmeri, svärmeriet för livet i ogift stånd, som låg till grund för denna riktning, hade ju, icke långt förrän *Disciplina clericalis* såg dagen och *Syntipassagan* nådde vår världsdel, vunnit sin stora och olycksdiga seger i lagen om prästernas celibat.

Huru sinnena i medeltidens Europa gjorts mottagliga för de misogynia anekdoter vi sysselsätta oss med och huru de i sin tur i vida kretsar bereddes genom dem — därom lämna en del detaljer i den transformation sagan om *Syntipas* genomgått, när den blivit *Sju vise mästare*, och en av fablerna i den sistnämnda intressanta vittnesbörd.

Sagocykeln har som nämnts modifierats under den långa färden från öster- till västerland. Medan ramen, smärre ändringar undantagna, förblivit densamma, hava delar av tavlan fallit ut och ersatts med andra. En av de fabler, som trätt i de gamlas ställe, är sagan om den trolösa änkan. Den har med nya kvinnofientliga detaljer införts i ramberättelsen och sålunda först i boken om *Sju vise mästare* blivit språkrör för misogynin i dess mest extrema form. Den har sedan burits omkring med alla de tallösa exemplaren av den omtyckta sagocykeln och naturligtvis igen löst sig från ramen och börjat flykten i sin nya skepnad också på egen hand. Fabeln har även därför ett visst intresse utöver det vanliga, att den representerar det sago-motiv, som i fråga om vidden av sin spridning överträffar alla andra i världslitteraturen.

II

Tschuang-söng, en helig man av Taosekten och en mycket vis man, så täljer en kinesisk saga¹), var förenad i sitt tredje äktenskap med Tiän-schi, vars fader givit honom sin dotter till äkta »av vördnad för hans kunskaper». Tiän-schis anlete var som snö, som en mjölkvit istapp, och den gamle vise, som redan sedan länge hade av sagt sig sinnlig kärlekslust, var alldeles betagen. Konungen över riket Tsu försökte med stora skänker förmå honom att bli hans förste minister, men han avslog alla anbud, visade gåvorna tillbaka och sökte med sin hustru Nan-hwa-kullarnas ensliga ro.

En dag, när gamle Tschuang-söng gick och tänkte över livets förgänglighet, såg han en kvinna, som utan uppehåll förde sin solfjäder fram och åter över en nyss bäddad grav. Han frågade henne förvånad om orsaken, och skrattande gav hon till svar: den som vilar här nere är min avlidne make, en stackars narr, som hade oturen att dö. Jag var honom allt, så länge han levde, och icke ens i döden kunde han övervinna tanken, att han skulle lämna mig. Han uttalade som sin sista önskan, att jag, om jag ville gifta om mig, borde vänta, tills begravningen vore över och sanden på hans grav hade blivit torr. Jag vill gifta om mig nu och för solfjädern fram och tillbaka över kullen, för att den snart må förlora sin fuktighet.

Den vise undertryckte ett leende och lät giva sig solfjädern. »Edra händer äro späda», sade han, »de mäka icke föra den kraftigt nog. Jag skall övertaga edert värv.» Han svängde solfjädern ett par gånger, och sanden på gravkullen vart till kvinnans ohejdade glädje torr på minuten.

Med äkta kinesisk artighet bad hon den gamle filosofen behålla hennes solfjäder som minne. Han vandrade hem

med den, bestormad av tunga tankar och gav sitt vemod uttryck i några stanser om kärlekens förgänglighet och om huru litet man vet om en människas hjärta, om man ock känner hennes anlete. Hans hustru ville naturligtvis veta, vad som hänt hennes mästare och varifrån han hade sin solfjäder. Och den gamle omtalade sitt äventyr. . Då göt sig vredens rodnad över Tiän-schis kinder. Hon bröt den medförda klenoden i stycken och förklarade kvinnan, som hennes make träffat på gravgården, för ett monster av känslolöshet²). Det var visst vanligt bland männen, att de genast efter sin hustrus död sågo sig om efter en annan. De äro sig alla lika; det är nog ingen skillnad mellan en vis och en dåre. Det kunde för övrigt anföras dem till ursäkt, att bland kvinnorna den ena är likaså förträfflig som den andra. Men han borde veta att en kvinna städse passar endast för en man, liksom en sadel för en häst. Hade man någonsin sett en dygdig hustru dricka sitt te och reda sin bädd först i ett hus och sedan i ett annat? Hon, Tiän-schi, skulle, om hennes make ginge bort, städse förbliva änka; t. o. m. hennes drömmar skulle kretsa endast kring honom. Hon var färdig att dö för att visa, huru uppriktigt hennes hjärta var.

»Knorrande minskar tillgivenheten och förargelse glömmar formerna», säger ett gammalt ordspråk. Tschuang-söng genmälde, att han ej ville prata i vinden eller snattra som änderna, och besvarade sin hustrus ordsvall med en önskan, att hon vore lika uppriktig som hennes vrede³). Skulle han dö, så skulle hon vänta i tre, kanske fem år och sedan gifta sig ånyo. Hon var ju fager som en blomma, som en ädelsten.

Kort därpå blev Tschuang-söng sjuk, och snart samlades han till sina fäder. Han fick dock tid, innan han slöt sina ögon, att ännu en gång till sin hustrus förtvivlan återkomma till den fråga, som gjort henne så upprörd. Hon skulle nog beklaga sig över att ha sönderbrutit solfjädern, sade han; hade den förblivit hel, så hade hon fått användning för den vid hans grav.

Tiän-schi var försänkt i djupaste sorg. Hon tänkte ständigt på all den godhet och ömhet hon rönt av sin make

under hans levnadstid. Hon varken sov eller åt eller drack, utan grät nätterna igenom. Det var, som om hon varit sjuk eller fått gift . . .

Sju dagar efter dödsfallet inträffar i sorgehuset — åtföljd av sin gamle tjänare — en ung prins Vang-sien, en man av oförliknelig elegans, med ett anlete som en bild, och läppar som vore de färgade med cinnober. Han var klädd, som modet bjöd, i färgrik nankinsdräkt, svart barett, stickad gördel och scharlakansröda skor och tillhörde samhällets allra finaste kretsar. Den unge mannen hade lärt känna den bortgångne året förut, meddelade han, och hade kommit för att njuta av hans undervisning; nu hade han blott att giva uttryck åt sin djupa smärta. Han lade av sig sin brokiga dräkt och iförde sig i stället sorgens, bugade sig fyra gånger för den döde, höll ett litet tal, i vilket han beklagade sitt vidriga öde, och förklarade sig ämna stanna i hundra dagar för att sörja sin mästare och taga del av hans efterlämnade skrifter och nyaste läror. Så bugade han sig återigen fyra gånger och bad att få göra sin reverens också för den bortgångnes gemål, då ju änkan icke plägade draga sig tillbaka för personer, som stått den avlidne nära.

Tjän-schi vägrade bestämt att låta se sig. Slutligen finner hon sig i att mottaga prinsens hövlighetsbetygelser. Hon kastar på nykomlingen en förstulen blick, och — i hennes hjärta rör sig en känsla av kärlek vid åsynen av hans eleganta yttre. De träffas sedan dagligen vid den avlidnes kista och sörja tillsamman. Prinsen var snart till hälften fången och hon helt och hållet.

Nu är det ju så, att när en kvinna vill vinna en man för sig, så är det henne omöjligt att säga honom ett ord därom. Men när en tid, ännu icke ett halvt månvarv, förgått, kunde Tjän-schi ej mer lägga band på sitt hjärta ⁴⁾. Hon kallar till sig prinsens gamle tjänare, bjuder honom på vin, söker ställa sig in hos honom efter bästa förmåga och frågar slutligen:

»Är er herre gift?»

Tjänaren svarar nekande.

»Men kanske har han redan valt den kvinna han skulle äkta?»

Vinet börjar stiga den gamle åt huvudet. Prinsen hade förklarat, meddelar han, att om han finge en så berömd skönhet som Tiän-schi, så vore alla hans förhoppningar uppfyllda. Han fruktade endast, vad världen skulle säga: han hade ju i egenskap av elev stått sin döde mästare mycket nära.

Den gamle får till svar, att släktskapen mellan mästare och elev i detta fall och med hänsyn till prinsens korta studietid ju knappast kunde tagas på allvar. Äktenskapet kunde försiggå i all tysthet; de levde här fjärran från alla grannar. Han måste bli hennes förespråkare och icke dröja med att bringa henne svar, så snart han kunde vinna prinsens bifall, vilken tid på dygnet det än vore.

Under sin väntan håller Tiän-schi på att förgås av ångest och oro. På natten går hon, ty hon får ingen sömn i sina ögon, in i det rum, där hennes make ligger lik. Hon vrider sina händer vid tanken på att hon kanske icke skulle lyckas »binda den unga eleganta mannens vackra fot med det röda bandet.» Hon tror sig förnimma andetag ur den dödes kista, far samman av skräck och finner, att det är den rusige tjänaren, som på vägen hem hade inslumrat. Hon räknar minuterna, tills dagen gryr. Men tjänaren kommer ej. Hon kallar på honom och erfar som hans herres mening, att tanken på äktenskap måste få fara. En jämförelse mellan den avlidne och honom, särskilt i fråga om lärdom, skulle avgjort utfalla till hans nackdel. Ett giftermål nu under sorgetiden, medan prinsen var mitt inne i de ceremonier dödsfallet betingade och den vördade gamles kista ännu fanns i huset, skulle bringa dem varken lycka eller glädje. Han medförde för övrigt inga penningar för bröllopet eller bröllopsskänker, ej ens högtidskläder.

Tiän-schi ävlas att lägga ut, huru fullkomligt oväsentliga alla dessa hinder vore. En död kropp är ju icke livets källa. Det fanns bakom huset ett litet lider. Liket kunde mycket väl flyttas dit. Hennes avlidne make var ju visserligen en berömd vis av Taosekten, men en man av så oklanderliga

seder⁵⁾ och så sällsynt förmåga, som man trott, var han icke. Han hade förskjutit sin andra hustru. Man hade erbjudit honom en ministerpost, men med kännedom om sina anspråkslösa talanger hade han avböjt anbudet och slagit sig ned i denna avlägsna vrå. Icke långt före sin död hade han förglömt sig ända därhän, att han inlåtit sig i samtal och skämtat med en kvinna, som med sin solfjäder sökte få sandkullen på sin mans grav att torka för att så snart som möjligt få gifta om sig. Den gamle narren hade t. o. m. hjälpt henne i hennes värv och burit solfjädern hem med sig. Där hade hon, Tiän-schi, äntligen tagit den ifrån honom och slagit den i stycken, men för denna åtgärd hade han ännu på dödsbädden farit ut mot henne. Var nu detta tillgivenhet? Uppenbarligen var det en himmelens skickelse, att prinsen kommit. De voro bestämda för varandra av ödet: han av kungligt blod och hon en dotter till den berömda Tiän-tsung. Vad bröllopskostnaderna, dräkten och bröllopsgåvorna beträffade, så voro de en ren bagatell, och ingen fanns ju till hands, som kunde göra anspråk på morgongåva. Kostnaderna för bröllopet skulle hon själv bestrida, och tjugu uns silver, som hon hade till hands, skulle hon gärna giva Vang-sien till nya kläder.

Prinsen hade ingen annan råd än att giva sitt bifall. Tiän-schi var »som en salig himmel och en lycklig jord.» Hon lade bort sorgkläderna och den dystra minen och tog på sig en dräkt och en gördel i rika färger, och läpparna fingo sitt rosensmink igen. Liket bars bort, bröllopet reddes, och Tiän-schis skönhet kan icke beskrivas.

Vankelmod är livet, sjunger en gammal sång.
Vem talar om en sadel och en häst?

När bröllopsceremonierna avslutats, räckte de nygifta varandra handen för att beträda brudgemaket.

Då drogo sig prinsens ögonbryn plötsligt uppåt. Han kunde icke röra en lem och fick med möda fram, att det gjorde alldeles outhärdligt ont i hans hjärta. Den gamle trotjänaren förklarade för den dödligt förskräckta unga

frun, att hans herre ett par gånger förut havt dylika attacker och att läkaren föreskrivit ett ovanligt medel, efter vars intagande det onda upphört: substansen av en människohjärna, kokad i vin. Senast när han fått sitt anfall, hade man ur fängelset överlämnat åt honom en förbrytare, som avlivats för att rädda prinsens liv.

En levande man kunde den stackars Tiän-schi omöjligt stå till tjänst med, men — kunde icke hjärnan av en död man användas för ändamålet? stammade hon.

Det kunde den möjligen, svarade den gamle: läkaren hade förklarat, att också hjärnan av en man, som ännu icke varit fyrtionio dagar död, kunde nyttjas som läkemedel.

Nytt hopp. Den gamle vise hade legat på bår endast i tjugu dygn.

»Kunde vi icke öppna kistan och taga hans hjärna?» reflekterar Tiän-schi.

»Jag fruktar blott, att ni icke skall göra det», får hon till svar.

»Prinsen och jag äro man och hustru», genmäler hon. »En hustru måste offra livet för sin make». Vad kunde hindra henne att, om det bleve nödvändigt, för hans skull splittra en död mans huvudskål?⁶⁾ Hon ilar med en bila i ena handen och en lampa i den andra till det halvförfallna lider, där liket förvaras, stryker upp ärmarna och går med sammanbitna tänder och med uppbyggande av all sin kraft lös mot den dödes kista. Tschuang-söng hade lyckligtvis föreskrivit, att hon skulle giva honom endast ett billigt hölje för den sista färden, och så lyckades det henne att efter trettioen slag få en öppning i det bräckliga locket och att med en sista kraftansträngning helt och hållet avlägsna det.

Tiän-schi står invid, flämtande och andlös. Då hör hon — den avlidne sucka. »Kvinnlig fruktan» kommer över henne; hennes knän skaka, och hon griper till flykten.

Den döde i sin kista sätter sig upp.

»Hjälp mig, hustru!» hör hon honom ropa.

Hon vänder om och lyder mekaniskt. Den gamle stiger

ur kistan. De gå därifrån, han bärande lampan förut, hon efter mera död än levande.

Till hennes förvåning äro prinsen och hans tjänare försvunna, när de beträda det rum, där hon lämnade dem. Hon får nytt mod och spinner skickligt ett nät av lögner för att rädda situationen⁷). Minnet av hennes make, ävlas hon att berätta, hade efter hans död städse hägrat för henne, och hon hade, där hon satt vid hans kista, tyckt sig höra buller ur den. Hon hade kommit att tänka på »sägnera från förgångna tider» om själar, som vänt åter till sina herrar, och hade tagit bilan, i förhoppning att också han skulle vakna till livet igen. Ödet hade gynnat henne över förväntan. Hon prisade himmel och jord för att hon vunnit denna lycksalighet.

»Hjärtligt tack, hustru», säger Tschuang-söng, »för din ömma omsorg! Men varav den brokiga dräkt du bär, då du har sorg?»

Hon vågade icke välja en klädnad av olycksbådande färg, lyder svaret. Hon ville vara iförd glädjens: den skulle betyda gott för den lycka, som skulle komma henne till del.

»Det är bra», säger Tschuang-söng. »Men det är ännu en sak: huru kommer det sig, att min kista från boningshuset blivit kastad i det usla kyffet utanför? — Skulle kanske det också vara en god varsel?»

Då har hon ej mera något svar.

Den gamle kastar en blick på glasen, som ännu halvtömnda stå kvar efter bröllopfesten, och ber henne om vin. Han dricker bägare på bägare, och Tiän-schi, som ännu hoppas, att Tschuang-söng skall taga henne till hustru, räcker honom dem och uppbygger hela sin konst och list för att bedåra honom med ljuva ord och göra honom god igen. Vinet stiger honom åt huvudet. Han sjunger om makes och makas förgängliga kärlek: de vila vid varandras sida i hundra nätter, och när de se ett nytt anlete, förgätes det gamla. Med egen hand gripa de bilan för att splittra den andras kista. Huru kunde de då vänta, tills mullen på graven torkat?

Skulle Tiän-schi och han åter leva samman som man och

hustru, så måste han frukta, att hennes yxa en dag skulle krossa höljet för hans själ.

»Nu vill jag visa dig dem bådal» ropar Tschuang-söng och räcker ut fingret. Hans hustru vänder på huvudet och ser prinsen och hans tjänare i beråd att inträda. Hon mister andan av fasa, och medan skammens rodnad breder sig över hennes anlete och orden kvävas i hennes strupe⁸), söker hon med blicken Tschuang-söng, men — nu står han igen icke att upptäcka, och när hon åter vänder sig om, äro också prinsen och hans tjänare försvunna. Den gamle vise hade gjort bruk av »lagen om delning i skugga och väsen» och låtit prinsen och tjänaren utgå ur sig själv.

Men det står klart för Tiän-schi, att hon icke har någon utväg mer. Hon rycker till sig den stickade gördel hon bär — och hänger sig i den. Den gamle skär av snaran och kastar hustruns lik i den sönderslagna kistan⁹), lutar sig mot den och sjunger till flöjtens toner en dyster, djupsinnig sång om huru det stora intet¹⁰), som inga känslor har, danade dem båda, om huru tillfället, ett hemlighetsfullt urval hade fört dem samman och huru sammanhanget mellan dem var slut, om huru det icke beror av människor att de förenas och skiljas.

När sången är ändad, slår Tschuang-söng till ett skratt. Så krossar han sin flöjt, tänder eld på sitt hus och bränner det till aska jämte kistan och den döda. Han vandrar åt väster och gifter sig icke mer.

Den kinesiska sagan är säkert icke från i går, ehuru man långt senare, kanske t. o. m. ännu i dag som är, kan få höra den föredragas av folkliga sångare på gatorna i Schanghai¹¹). Hjälten är som sagt en av Taosektens helige. Han tillhör Kinas historia och levde i fjärde århundradet före Kristus. Vem som diktat sagan veta vi icke, ej heller varifrån den leder sitt ursprung. Men det finns mer än en anledning att tro, att den invandrat till Mittens rike från Indien. Buddismen utvecklade under de första århundradena av vår tideräkning en utomordentligt livlig missionsverksamhet, och dess propaganda följde med förkärlek de urgamla »sidenvägarna» norrut till det Himmelska riket. En stor del av

buddismens heliga skrifter, som gått förlorade i Indien, hava i kinesisk dräkt bevarats till vår tid¹²).

I början av den kristna eran finna vi novellen från Mit-tens rike i egendomlig omgestaltning i Rom, och där hos en författare, vars namn under de senaste decennierna blivit mera populärt än måhända något annat av antikens. Detta namn har burits kring världen i en roman, som vunnit en exempellös spridning och i synnerhet i den katolska kristenheten blivit en omtyckt läsning t. o. m. i de hem, i vilka annars blott andaktsböcker slås upp, i en roman, vilken celebrerats som ett verk, »où se font entendre les cantiques les plus suaves et les hymnes les plus puissants qui puissent donner l'avantgout des concerts du ciel»¹³), och vars författare vunnit utmärkelsen av ett nobelpris. Jag menar i Quo vadis. En av de bäst tecknade gestalterna i Sienkiewicz' roman är den vällustige, fine patriciern P e t r o n i u s, som förstår att dö så dramatiskt med sitt stoiska leende på läpparna. Det är hos den romerska auktor, vars namn författaren lånat för sitt arbetes snillrika skeptiker, vi återfinna sagan om den trolösa änkan.

Om den historiska Petronius känna vi mycket litet. Vi veta blott, att han antagligen är identisk med den »arbiter elegantiae», om vilken Tacitus talar¹⁴), och efter all sannolikhet tillhör Neros tid. Också det enda arbete, Satyricon, Satirae, som bär hans namn, har blivit hårt behandlat av tiden: vi hava endast en del brottstycken av det i behåll. Men detta arbete hör, sådant det är — trots den djupa omoral, som präglar det — till dem, vilka bära oförgänglighetens särmärke. Det är »en briljant skriven, men förskräcklig bok, för de tvivels skull den väcker i en sund själ». Dess författare påminner om de antikens konstnärer, vilka med beundransvärd skicklighet i dyrbara stenar skuro ut de mest infama motiv. »Auctor purissimae impuritatis» kallade honom i tiden den store filologen Justus Lipsius.

Det intressanta är att sagan hos Petronius förlägges till Efesus, m. a. o. till en av de kolonier på Mindre Asiens kust, som sedan uräldsta tider tjänat som förmedlare mellan öster- och västerland. Har kanske den österländska novellen, i en

genom avståndet småningom modifierad gestalt — liksom så många av orientens alster, så mycket av dess kultur — över länderna vid Medelhavets östra kust nått vår världsdel?

Det är i ett sällskap av utsökta libertiner, skälmar och äventyrare på ett fartyg under seglats från Neapel till Krotton, som sagan i Petronii roman svävar oss till mötes. Berättaren är den gamle litteratören-filosofen och vällustingen Eumulpos, som presenterar sig med en pinsamt utförlig skildring av huru han som gäst i ett rikt hem i Mindre Asien genom att spela den oförvitlige moralisten lyckats förmå husets värdinna att lämna sin förtjusande gosse i hans vård och huru han bragt denne på fall. Såsom åhörare figurera en skara matrosar samt Enkolpius, huvudpersonen i romanen, hans »broder» Giton och »syster» Tryphena, vilka sinsemellan knutit de ömmaste band, och Lichas, fartygets melodramatiskt martialiske kapten, som icke långt senare spolas över bord under en storm, medan han med händerna sträckta mot himmeln ber gudinnan Isis om räddning ur nöden.

För att humöret ej skall tryta under färden undfägnar Eumulpos sällskapet med historier¹⁵⁾ och börjar orda vitt och brett också om kvinnornas vankelmod. I ett nu bli de förälskade, men de glömma lika lätt, glömma t. o. m. sina egna barn, orerar han. Det finns ingen kvinna så dygdig, att hon ej skulle kunna förledas till otrohet och av sin lidelse låta driva sig till det yttersta. Han tänkte nu ej på gamla tragedier eller namn, som voro allom bekanta: han erinrade sig en tilldragelse från sin egen tid och skulle omtala den, om man ville höra honom. Sällskapet lånar honom öga och öra, och Eumulpos berättar.

En matrona i Efesus¹⁶⁾, så lyder hans föregivna referat, var så ryktbar för sin dygd, att kvinnor t. o. m. från fjärran nejder lockades att komma för att taga henne i skärskådande. Hennes make dog. Och den unga änkan nöjde sig icke med att efter övligt bruk deltaga i likbegängelsen med utslaget hår och slående sig för sitt blottade bröst i allmänhetens åsyn: hon följde den döde ända in i gravvalvet och dröjde nätter och dagar i tårar vid sin mans lik, fast besluten att dö hungerdöden. Varken släktingar eller andra nära-

stående kunde förmå den olyckliga, som hängav sig åt en så otröstlig sorg, att lämna den döde. Också stadens överhet, som till slut gjorde ett försök, återvände med oförrättat ärende. Djupt beklagad av alla framlevde änkan, som var en så unik förebild av äktenskaplig trohet, redan sin femte dag i gravvalvet. Endast en trogen tjänarinna dröjde vid den förkrossades sida, delade hennes sorg och såg till, att ljuset i gravvalvet icke slocknade. I staden talade man om ingenting annat, och hög och låg erkände, att man här hade ett verkligt och enastående exempel av dygd och kärlek.

Icke långt från platsen, där den olyckliga begrät den döde, hade provinsens guvernör låtit korsfästa några rövare. Den unga krigare, som hade att bevaka korsen, så att ingen skulle stjäla bort liken och jorda dem, observerade ljuset, hörde suckarna från graven och greps av förklarlig nyfikenhet att få veta, vad där tilldrog sig. Han steg ned i valvet och stannade först häpen som inför ett under, en företeelse från skuggornas värld vid åsynen av den vackra kvinnan, men när han varnade liket, såg henne badande i tårar och med naglarna sargad i anletet, förstod han, vad som var på färde. Han hade tagit med sig sin lilla aftonvard och försökte intala den olyckliga att ej framhärda i sin ändamålslösa sorg. Alla skulle ju dö, oss alla väntade en gång samma boning, anförde han, och mera dylikt, som plägar giva lisa åt sårade hjärtan. Hon tillbakavisade varje försök att trösta henne, sargade sitt bröst ännu häftigare och strödde på den avlidne det hår hon slet af sitt huvud. Mannen gav sig emellertid icke. Han förnyade sina tröstegrunder och ville förmå kvinnan att intaga någon föda. Tjänarinnan gjorde sig äntligen till hans bundsförvant — måhända hade doften av vinet, som soldaten förde med sig, brutit hennes motståndskraft — och började, sedan hon av mat och dryck något kommit sig före igen, söka övervinna sin härskarinnas hårdnackenheter.

»Vad gagnar det dig», sade hon, »om du gör slut på dig själv genom hunger, om du begraver dig levande, om du, innan ödet fordrar det, frivilligt uppger andan? —

Tror du att jordade maner och stoft sig därom bekymra! ¹⁷⁾

Vill du fortsätta att leva? Vill du göra ända på din kvinnliga förvillelse och njuta, vad dagen har att giva, så länge det blir dig beskärt? Själva kroppen av den döde manar dig att återvända till livet.»

Det är svårt att motstå en uppmaning att äta och leva upp igen, när man svultit några dagar: kvinnan lät förmå sig att frångå sin föresats och åt, icke mindre glupskt än tjänarinnan, som först fallit till föga ¹⁸⁾.

Med samma förekommande älskvärdhet, varmed den unga krigaren lyckats återuppväcka den sörjandes lust vid livet, gick han att sedan vinna hennes hjärta. Den sedesamma fann, att mannen varken var ful eller lade illa sina ord, och tjänarinnan, som efter förmåga sökte avlägsna hennes betänkligheter mot ett närmande, upprepade med små mellanrum:

— — — — — Varför jäva en kärlek,
Som är ditt bifall värd? Betänk, i vad länder du vistas!

Varför skall jag onödigtvis dröja? Kvinnan och krigaren tillbragte tillsammans ett par lyckliga nätter och dagar ¹⁹⁾, n. b. sedan de stängt gravvalvets portar, så att både bekanta och obekanta, som nalkades, trodde, att den dygdigaste bland hustrur utandats sin sista suck vid sin makes lik. Mannen fann både den unga kvinnan och det hemlighetsfulla i äventyret förtjusande, köpte om dagen upp, vad hans tillgångar medgåvo, och bar det till gravvalvet, när natten skymde.

Släktingarna till en av de hängda märkte emellertid, att det brast i bevakningen vid galgplatsen, och förde bort hans lik för att visa honom den sista tjänsten. Den bedårade soldaten, som följande dag fann ett av korsen tomt, greps av skräck. Han visste, vad som väntade honom, och meddelade kvinnan det passerade; han ämnade icke avvakta sin dom, förklarade han, utan mottaga straffet för sin efterlåtenhet av sitt eget svärd. Hon kunde förty reda gravvalvet både för sin älskare och sin make. Men kvinnan var lika medlidsam, som hon var dygdig. »Det vilja gudarna icke», utropade hon, »att jag skulle se döden på en gång borttrycka

de två människor, som voro mig kärast. Hellre vill jag hänga liket av den döde än taga livet av den levande.»

Efter detta lilla andragande bjöd hon, att kroppen av hennes make skulle tagas ur griften och hängas på det tomma korset. Soldaten följde rådet av den klokaste bland kvinnor, och dagen därpå undrade folket i Efesus, huru en död man kommit på sitt kors igen.

Petronius skildrar i det följande verkningarna på omgivningen av Eumulpos' berättelse: matroserna mottaga den skrattande, Tryphena böjer rodnande ned sitt anlete över Gitons nacke; Lichas däremot skrattar icke, han skakar huvudet i vredesmod och ropar, att om kejsaren gjort rätt, så hade han låtit föra liket av mannen — pater familias — tillbaka till graven och i stället korsfästa kvinnan.

Förutom hos Petronius finnes fabeln i en av de handskrifter²⁰⁾, som reproducera den litterära kvarlåtenskapen efter en annan klassisk författare, sagoberättaren Phädrus, macedoniern som såldes som slav åt Augustus, frigavs av honom och dog i Rom vid hög ålder, möjligen först under Vespasianus eller Domitianus. Petronius och Phädrus' »æsofiska fabler» äro jämte medeltidens predikolitteratur och Sju vise mästare de huvudvägar, på vilka novellen börjat sitt erövringsståg i vår världsdel.

Arbiter elegantiae var ända till sjunde århundradet e. Kr. rätt populär. Under den andliga förmörkelses tid, som sedan följer, förlora vi Petronius ur sikte, men när det börjar dagas, möta vi honom snart igen, första gången i ett manuskript från tionde seklet i klostret Auxerre i Frankrike. Det räcker uppenbarligen icke länge, innan vår auktor »purissimae impuritatis» blir flitigare läst: ett tjugutal handskrifter, alla innehållande hans verk i fragmentariskt skick, äro kända²¹⁾. Småningom vinner han, i synnerhet i Frankrike, en sådan popularitet, att man vågat påståendet — det ligger däri uppenbarligen icke så liten överdrift — att ingen klassisk auktor, med undantag av Aristoteles, i senare tid fått så många kommentatorer som han²²⁾.

Mest omtyckta blevo de kapitel i Petronii satirer, där han berättar om änkan från Efesus.

Vi finna snart historien, frigjord från dess ursprungliga miljö, i skrifter av mycket olika art. Den vinner ur Phädrus inträde i medeltidens mest spridda fabelsamling — den vars obskura författare haft den sällsamma idén att dölja sig under namnet av Roms förste konung och dess siste kejsare, Romulus²³⁾ — som utgick i en mängd varianter och liksom överhuvudtaget tidevarvets sagokollektioner ofta lades till grund för undervisningen i retorik och moral.

I predikolitteraturen får fabeln sin betydelse främst genom Jakob av Vitry, den kände biskopen och kors-tågspredikanten på 1200-talet, som så verksamt bidragit till popularisering av metoden att illustrera homilierna med anekdoter till åhörarnas uppbyggelse och för att hålla intresset vaket. Den celebre auktor gav novellen plats i sina *Sermones vulgares*²⁴⁾. Från dessa intogs den i *De septem donis spiritus sancti*, en skrift som inflytelserikt verkat i samma riktning och efter all sannolikhet härrör från Jakobs lärjunge Stefan av Borbone²⁵⁾. Genom att införlivas med *Scala coeli*²⁶⁾, »Himmelsstegen», fick den plats i en handbok, som var mycket värderad av prästerskapet under den senare medeltiden. Den har, som jag nämnt, ingått i alla de västerländska versionerna av Syntipas-fabeln utom i Dolopathos och en av de franska. Vi sakna den däremot i alla de äldre österländska och även i de bearbetningar till fornspanska och grekiska vi äga av dem.

Texten i Phädrus, i Romulus, hos Jakob av Vitry och Stefan av Borbone ter sig närmast som en förkortning i lapidarisk stil av Petronii fabel. I Sju vise mästare möta vi novellen i ny gestalt, och i en tämligen likformig i sago-cykeln alla varianter. Jag låter den i översättning från den latinska *Historia septem sapientum*, och något förkortad²⁷⁾, följa här nedan.

Det var en gång en riddare. Han hade en vacker hustru, som han höll underbart kär, ända därhän, att han svårligen kunde undvara hennes sällskap. En gång när makarna till tidsfördriv slogo tärning, höll mannen tillfälligtvis en liten kniv i handen, och hustrun stötte sitt finger på den under leken. Såret blödde något. När mannen märkte det,

föll han omkull liksom träffad av slag; hans fru öste vatten över honom för att få honom att komma sig. Han öppnade ögonen och sade:

»Skynda efter prästen! Blodflödet ur min hustrus hand kommer att bli min död.»

Tjänarna sprungo den ena efter den andra till prästen, men innan denne hann fram med sakramentet, gav mannen upp andan. Så överväldigad var han av sorg.

Stor var veklagan i staden. Men huru hustrun suckade och sörjde, kan ingen tänka sig. Hon ville på inga villkor låta sig tröstas. »Ve mig, vel» ropade hon. »Vad skall jag göra? Som turturduvan vill jag leva för all framtid.»

Mannen jordfästes under stor högtidlighet, och änkan föll gång på gång ihop över graven. Hennes vänner ville föra henne därifrån, men hon gav Gud ett löfte att aldrig lämna den platsen: av kärlek till mannen skulle hon dö, där hon var.

Vännerna gjorde, vad de kunde. »Vad gagnar det hans själ, käraste», sade de, »att du stannar här? Det är bättre, om du går hem och ger rikliga allmosor för hans eviga frid än att du gör slut på dig själv». Men hon gav dem svar! »Vare det långt ifrån mig att lämna denna plats! Här vill jag dö av kärlek till honom, som ljöt döden av kärlek till mig.» När vännerna sågo, huru det var fatt, byggde de invid graven ett litet hus för den sörjande, i vilket de lade, vad hon nödvändigt behövde, och så drogo de därifrån.

På denna tid gällde i riket den lagen, att när en illgärningsman blivit hängd, skulle landsfogden²⁸⁾ i egen person hålla vakt vid hans lik. Blev det bortstulet, förlorade han all sin egendom, och hans liv var i konungens hand²⁹⁾. Nu hände det sig, att samma dag, som begravningen skedde, en illgärningsman hade blivit gripen och hängd, och landsfogden red till avrättningsplatsen, som var belägen vid gravgården. Men det blev så kallt under vakthållningen, att han fruktade att frysa ihjäl. Han såg åt kyrkogården, och när han fann, att det lyste eld ur en koja, gav han hästen sporrarna, sprängde dit och bultade på.

»Vad är det jag hör vid denna tid?» ljöd det inifrån.

»Käraste frul» svarar riddaren. »Det är er granne, lands-

fogden. Jag kommer att dö av köld, om jag ej får sitta vid elden.»

»Jag fruktar», hörs det från kojan, »att om ni fick komma in, så kunde ni säga mig något, som inte står i överensstämmelse med vad tillfället bjuder.» Han lovar henne heligt att icke låta undfalla sig sådant, som skulle misshaga henne. Han visste ju, skyndar han att tillägga, och hade också av andra hört, att hon var en from kvinna och att hon av omätlig kärlek till sin man hade för avsikt att dö, där hon var.

»Så må jag tillåta er att inträda!»

»Käraste», säger riddaren, sedan han värmt sig, »det kan väl inte vara er emot, om jag yttrar ett par ord?»

»Jag skall höra er och sedan svara», genmäler hon.

»Min fru! Behagen omsväva er: ni är vacker, högättad, ungochrik», deklamerar landsfogden. »Det vore säkert bättre för er att stanna hemma och genom rikliga allmosor förskaffa er make den eviga friden än att här förgås under suckar och sorg!»

»Hade jag vetat, att det var detta ni skulle säga, så hade ni inte fått komma in i min koja. Jag upprepar för er, vad jag sagt andra redan många gånger: ni har er väl bekant, att min make älskade mig så högt, att han tog döden på sig, då det rann litet blod ur mitt finger. Jag vill vänta min bortgång här i kärlek till honom.»

Mannen tog farväl, steg till häst och red till galgen. När han kom dit, fann han rövaren bortförd. Och han upprördes i sitt innersta: han hade mist allt, vad han ägde i löst och fast, och hans liv var i kejsarens hand. Var skulle han söka hjälp? Hans tanke föll på den fromma kvinna, som på kyrkogården väntade döden av kärlek till sin man. Han beger sig till kojan ännu en gång, bultar på och ber att bli insläppt »för Guds kärleks skull». Han har en hemlighet att meddela henne, jämrar han. Dörren låses upp. Han talar om den lag, som härskar i riket, om huru liket av illgärningsmannen stulits bort, medan han varit inne och värmt sig, och huru han mist allt, vad han ägde. Hon måste »för Guds kärleks skull» råda honom, vad han skall göra.

»Jag har medlidande med er», svarar änkan. »Lova att

göra, som jag ber, och ni skall varken förlora er egendom eller behöva frukta för ert liv! Han lovar naturligtvis.

»Männe ni ville ha mig till hustru?» faller det plötsligt och oväntat.

»Det vill jag vid allt i världen, käraste fru. Stor är förvisso er godhet, då ni vill stiga ned så lågt som att äkta en man, som mist allt vad han äger! Han bedyrar, att han icke skall taga en annan, så länge hon finns i livet.

»Så drag ur graven liket av min make, som jordfästes i går!» fortsätter den sörjande. »Och häng upp honom i rövarens ställe!»

»Ske er vilja», medgiver krigaren. De öppna graven och draga ut den döde.

»Frukten kommer över mig», ropar den hjälpsökande. »Rövaren fick två tänder i överkäken utslagna med en sten, när han togs till fånga. Hänga vi upp denne och man finner, att han har tänderna kvar, så skall man säga, att han inte är den rätte.»

»Tag en sten och slå in tänderna på honom!» genmäler hustrun.

»Skona mig, min fru!» ropar mannen. »Han var min kamrat i livet. Det vore vanärande för en soldat att tillfoga den döde en sådan skymf.»

»Så gör jag det av kärlek till er.» Hon tar stenen och slår till, så att alla tänder i överkäken falla ut. »Häng upp honom nu!»

»Ännu fruktar jag att hänga honom», svarar den andre. »Rövaren, som togs till fånga, hade ett sår i huvudet och saknade båda öronen.»

»Giv honom ett slag i huvudet med svärdet, och skär öronen av honom!»

»Han var mig i livet mycket kär», värjer krigaren från sig. »Bort det, att en soldat skulle tillfoga sin döde vän ett sår!»

»Giv mig svärdet!» svarar hon. »Jag skall göra det av kärlek till er.» Hustrun ger den döde ett väldigt hugg i huvudet och skär öronen av honom. »Häng upp honom hurtigt i galgen!»

Ännu är icke likheten mellan de döda fullständig. Stympningen fortgår i de ohyggligaste detaljer. Det är »den sörjande» ensam, som får fortsätta den, och hon gör det utan att blinka. »Aldrig såg jag en man, som var så försagd», ropar hon till landsfogden, när han ånyo ryggar tillbaka²⁰).

Så återstår det äntligen blott att hänga upp den döde, och den levande är räddad.

»Käraste, nu har du ingen nöd!» kvittrar änkan. Nu skulle hon inför Herrans anlete bli hans hustru.

»O, du eländiga, du eländigaste bland kvinnor!» får hon till svar. »Vilken djävul skulle någonsin äkta dig? Jag gav Gud ett löfte, att jag, så länge du levde, inte skulle taga en annan till hustru. Din make dog i sin kärlek till dig, av sorg över att det rann litet blod ur ditt finger. Men du skändade hans lik, slog tänderna ur hans mun, skar öronen av honom, gav honom i huvudet ett gapande sår²¹). Sådana dåd skall du icke vidare begå!» Han drar sitt svärd och slår i ett enda hugg huvudet av henne.

Må vi för ett ögonblick dröja vid de tre huvudversionerna av den gamla sagan.

Högst av dem som konstverk står utan tvivel den kinesiska. Frånsett ett och annat överord, en detalj här och var, där färgerna lysa grella, ligger det ett sällsamt behag över den tavla den målar för oss, en raffinering i utförandet uti stort och smått, vartill man ej lätt finner motstycke, något av uråldrig, förnäm, men naturligtvis egenartat manierad kultur. Det är ingen stark personlig lidelse i den gamla novellen från det Himmelska riket, men väl i teckningen av styckets kvinnliga huvudfigur en viss bitterhet, som låter ana, att författaren ej ogärna vill komma åt kvinnorna såsom sådana. Man nästan förvånas i alla fall över att i en fabel av denna art, kommen till oss från ett land, där kvinnans ställning är så låg som i Kina, föreställningen om hennes moraliska inferioritet icke pregnantare tagit sig uttryck. Här varierar under bilden av ett drama i ett undangömt kinesiskt hem det gamla och evigt nya temat om alltings, känslornas liksom livets förgänglighet. Och författaren har skickligt, genom att i berättel-

Illustration. When the woman was discovered and she
 was taken to the law.

sens slut låta prinsen, hans tjänare och den gamle vise — i kraft av den mystiska lagen om »delning i skugga och väsen» — ömsom framträda och försvinna, lämnat läsaren i osäkerhet om huruvida icke allt, som passerar efter Tschuang-söngs död, är foster av hans hustrus uppjagade inbillning.

Den romerska auktor för oss in i en helt annan värld, också en annan känslvärld. Här är allt levande verklighet. Hans Eumulpos skildrar mästerligt, även han, med en ton av lätt nonchalans såsom det anstår den gamla libertinen, men med den konstnärens och den stora stilistens behärskning, som så väsentligt bidragit till Petronii popularitet. Varken den fingerade föredragaren eller hans åhörarkrets tager historien om änkan från Efesus — och väl ännu mindre de moralfilosofiska betraktelser, vilka inleda den, — på något vis seriöst. Den bälde kaptenen gör en ansats därtill: från hans läppar falla orden »pater familias», vilka i det gamla Rom omsvävades av en så mystisk nimbus av patriarkalisk maktfullkomlighet. Men han är, med sina vidlyftheter in eroticis sådan han framträder i Petronii roman, alls icke mannen att skapa denna allvarsstämning. Den romerska författarens saga avser att vara — och är det också — en spirituellt berättad, rolig anekdot. Matrosernas gapskratt och den hastigt övergående förlägenheten hos Tryphena, som åhör historien, under det hon överhopar Giton med sina karesser, åskådliggör lika lyckligt som gamle Tschuang-söngs sorgeskväde och frivilliga landsflykt, vilken etisk halt författaren i Mittens rike och författaren i Rom har önskat giva sin fabel. Icke heller, och ännu mindre hos Petronius, kvarstannar som totalintryck av de kapitel han ägnar denna episod någon värdesättning i pejorativ riktning av det svagare könet såsom sådant. Det är den glada kåsören, som har ordet.

I sagan om Sju vise mästare är det överhuvud icke den reflekterande konstnären, som träder oss till mötes, utan moralisten-fanatikern: en översättning, som följt originalet i alla dess detaljer, men som jag fruktar blivit något tröttande för läsaren, hade låtit detta framstå ännu tydligare. Författarens skildring är visst icke gjord

utan fyndighet, och dialogen har stort dramatiskt liv. Men det hela verkar arrangemang, onatur, och den medeltida auktorns huvudsavsikt är, såsom tidigare framhållits, att påvisa moraliska defekter i kvinnonaturen och låta prinsens sju vise lärare i så starka färger måla lågheten hos de representanter de skildra, att det faller en skugga på hela deras kön. Mästaren, som berättar sagan om änkan från Efesus, sätter måhända rekordet bland dem. Han driver sin hjältinna utan förskoning från nedrighet till nedrighet och låter henne dock icke nå sitt mål: äktenskapet med den andre. Riddaren föredrager att undergå dödsstraffet, som väntar honom, framför att taga henne till hustru. För att ytterligare förstärka det intryck berättelsen avser att giva, få kejsaren-åhöraren och mästaren, som föredragit sagan, förse den med en liten epilög. »Av alla kvinnor jag någonsin hört omtalas är denna den sämsta», ropar majestätet, uppenbarligen rovt för häftig sinnesrörelse. »Krigaren gjorde väl i att för framtiden hindra henne att bedåra folk.» Berättaren ger till svar: »Herre, du känner icke kvinnornas ondska»³³).

Inpräntad i skolan och förkunnad från predikstolen, i översättningar, i bearbetningar och varianter av Petronius, av Romulus³⁴) — som småningom helt och hållet ställde i skuggan den antika sagoberättare från Augusti tid han plagierade — i de talrika versionerna av Sju vise mästare, fortsatte den trolösa änkan sitt erövringsståg i vår världsdel. Jag meddelar i största korthet några detaljer om dess gång; någon uttömmande historik avser mitt arbete icke, och en sådan kan aldrig givas. De redogörelser för sagans vandringar man försökt³⁴), så förtjänstfulla de än äro, bära vittnesbörd om vilka oövervinneliga svårigheter en dylik uppgift erbjuder. Strömmen av världslitteraturen är mäktig, hoppet förmätet att kunna pejla alla dess djup!

Oss intressera i detta sammanhang främst de manifestationer av sagan, vilka påtagligen inspirerats av versionen i Sju vise mästare, dessutom några andra, som giva särskild anledning till jämförelse med dem.

Redan på 1100-talet finna vi novellen hos J o h a n a v

S a l i s b u r y, den bästa kännaren på sin tid av antiken³⁵). Den går under följande århundraden igen som en direkt avläggare av Romulus hos en fransk skaldinna och två tyska verskonstnärer: på 1200-talet hos **M a r i e d e F r a n c e**, under följande sekel i medeltysk dräkt hos **G e r h a r d a v M i n d e n**, under det femtonde hos den litterärt intresserade läkaren **H. Steinhöwel**, som — på latin med tysk översättning och i något modifierad gestalt — utgav den första tryckupplagan av den okända medeltida Phädrusplagiatorns aesopiska fabler. Redan tidigare hade **Ulrik B o n e r** givit sagan plats i sin *Edelstein*.

Ur Stefan av Borbone intogs fabeln i medeltidens och dominikanerordens stora realencyklopedi, i den del av verket, som bär namnet *Speculum morale* och som falskeligen tillskrivits Stefan av Beauvais, av vilken³⁶) de övriga härröra. Den har givit stoff till icke mindre än tre fableauer och fått plats i *Matheolus'* lamentationer, denna egendomliga latinska dikt, som såg dagen i Frankrike på 1300-talet, i översättning till franska fick så stor spridning och som utgör ett av de mest förbittrade utfall mot kvinnan man överhuvud känner i litteraturen³⁷). Den uppenbarar sig hos **E u s t a c h e D e s c h a m p s**, den produktiva franska poeten i femtonde seklet, som i sin *Miroir de mariage* i 12,000 versrader lamenterar över äktenskapet och kvinnorna³⁸).

Ju mera vi närma oss nyare tiden, dess mäktigare blir den ström, i vilken motivet går fram genom världslitteraturen. Man har spunnit ut sagan till komedier och romanser, givit den plats i sina memoarer, låtit den illustrera sin värdesättning av det svagare könet i lärda juridiska verk och inrymt den i fabel- och sagoböcker, dessa samlingar av »noveller», *Sylvae*, *Fabulae*, *Fiore*, *Contes*, *Hausmärchen*, *Merry Tales* o. s. v., som under tidernas lopp utkommit i ständigt nya upplagor och vilkas ofta mycket frivola historier man gärna velat tillskriva en djup moralisk undermening under inflytande av den för människorna betecknande mystiska vördnaden för det tryckta ordet.

T i r a q u e a u, en av sin tids lärdaste jurister, har under

1500-talet givit den plats i sitt verk Om betingelserna för äktenskapet³⁹⁾. De italienska novellisterna hava flitigt använt den, bl. a. redan på 1200-talet den obekanta författaren till *Cento novelle antiche*, under det sextonde *Serambi*; *Campeggi*⁴⁰⁾ och *Manfredi*⁴¹⁾ under följande århundraden. Sagan har spunnits ut i ottave rime och sestiner. Hart när otaliga gånger har den gått över scenen⁴²⁾. I Frankrike var den på de tiljor, som föreställa världen, en tid så populär, att man kunde uppställa satsen »chaque théâtre a sa Matrone d'Éphèse». Pierre de Bourdeille, kammarherre och krigare från Henrik III:s och Henrik IV:s tid i Frankrike, mera känd under namnet Seigneur de Brantome, som har hört den berättas på en glad middag och behandlar den i sina memoarer, låter oss förstå, att frasen »jouer le rôle de nostre dame d'Éphèse» var vorden ett slags ordstäv i de kretsar, i vilka han rörde sig. Ett tjugotal år efter det Brantomes memoarer utkommit — de lades under pressen först ett halvt sekel efter hans död — bars fabeln genom La Fontaines diktning ut över världen. Saint-Évremond översatte den ur Petronius och utsmyckade sagan med egna tillägg⁴³⁾. Jean Baptiste Rousseau har i en av sina elegantaste dikter, *Ode sur une jeune veuve*, låtit sig inspireras av den:

— — — — —
De la célèbre matrone
Que l'antiquité nous prône,
N'imitiez point le dégoût;
Ou, pour l'honneur de Pétrone,
Imitez-la jusqu'au bout⁴⁴⁾.

Ungefär samtidigt upptages temat till behandling av Johan Gorgias (pseudonymen Veriphantor) från Kronstadt i Siebenbürgen, ett århundrade senare, i början av 1800-talet, av den nürnbergska folkdiktaren J. K. Grubel, ännu senare av Adalbert Chamisso⁴⁵⁾.

Detaljerna varieras i det oändliga med större och mindre fyndighet och framgång, i synnerhet då fabeln upp-

träder fristående. Än härskar i framställningen den tunga predikotonen, än farsartad yster glädje. I en stor del versioner har den dödes lätt tröstade änka, liksom frun i Efesus, en tjänarinna med sig vid graven eller i gravvalvet — i överensstämmelse med kombinationen prinsen och hans tjänare i den kinesiska sagan — och hon spelar sedan en mer eller mindre aktiv roll för att bryta den sörjandes motstånd. Än föres den man, som så oväntat skall gripa in i den olyckligas öde, på grund av hunger och törst eller köld till henne, än drages han av hennes jämmer och klagan eller av att han ser ljus lysa i gravvalvet. Rätt ofta bär riddaren med sig mat och vin, och i åtminstone en variant låter författaren den tröstlösa vekna av att drycken stiger henne åt huvudet⁴⁶). Någon gång bortfaller stölden av rövarens döda kropp, varför ej heller mannens lik blir uppgrävt och hänges. I en del versioner, de flesta, får sinnesändringen hos änkan försiggå så att säga ögonblickligen. Det skall naturligtvis så mycket klarare illustrera satsen, att

. . . kvinnans bröst är svarvat på hjul, som rullar,
och vankelmod bor under de liljekullar.

I *Scala coeli* låter auktorer rätt fyndigt den sörjande försöka bemantla sin ombytthet: hon ber riddaren ålägga hennes släktingar att föra bort henne från graven och om att låta någon tid förgå, innan hon skall bli hans hustru⁴⁷).

Idén att låta hustrun stympa sin makes lik, sedan den hjälpsökande riddaren pietetsfullt tillbakavisat hennes förslag att göra det — att sålunda låta fabeln med allt tänkbart eftertryck visa, huru det svagare könet i motsats till det starkare ej ryggar tillbaka för de ohyggligaste dåd — och den tvivelaktiga äran av att ha givit sagan världsryktbarhet i sådan gestaltning tillkommer framför allt författarna till *Sju vise mästare*⁴⁸). Det minskar icke det pinsamma intrycket av denna utveckling, att novellen i sin modifierade form, liksom de medeltida versionerna av *Sju vise mästare* överhuvud, tydligt avslöjar klerikal medverkan. En sådan spåras, såsom av referatet här ovan framgår, i fabeln om

den trolösa änkan både i vissa nya detaljer och i enskilda vändningar i dialogen.

Likskändningen går sedan under växlande former igen i en mängd versioner från olika länder och vitt skilda tider. Den dystra episoden smyger sig in i senare varianter av »æsofiska fabler», medan vi förgäves söka den i de tidigare. En handskrift av Romulus från femtonde seklet, som förvaras i Göttingen, upptar den i följande form:

Inquit tunc miles: Nil feci; dentibus ille
Quem male seruaui, deficiebat enim.
Ne timeas, inquit mulier, lapidemque reuoluens,
Dentes huic misero fregit in ore viro ⁴⁹).

I Steinhöwels edition och alla de ur den härledda har tillsatsen ytterligare vuxit och stympningen blivit en annan:

Miles ait: Nostrae tantis successibus artes
Non prosunt, aliud consule consilium.
Crinibus orbata furis frons nuda nitebat,
Istiusque viri frons manet hirta comis.
Pallentis caput illa capit, frontemque sigillans
Calvitie, manibus vellit et ore pilos ⁵⁰).

Sie packt der Leiche Haupt
Und raufet ihr die Haare aus
Viel schneller, als man glaubt ⁵¹),

lyder, enligt en modern tysk översättning, skildringen i en gammal spansk bearbetning. I Cento novelle antiche består likskändningen i att en tand hos den döda maken slås ut ⁵²); hos Sercambi bli de utslagna tänderna fyra ⁵³). I en nyare fransk version ⁵⁴) och hos Brantome avhugges ett öra. I en fableau, en annan än den nämnda, tillfogar änkan sin makes lik två hugg i pannan, enär även rövaren hade två sådana. I en medeltida latinsk prosaversion kombineras avslitningen av håret med amputering av ena benet och med att ett öga stinges ut ⁵⁵). I ett par engelska från 1600-

Des siebenden Meisters Joachim Drey-
spiel, von ein Ritter der da starb vom
gesicht seins Weibs Blut.

Es was ein Ritter / der hatt ein schöne
Fraw / die was im als lieb / das er on sie
nicht mocht sein / nun füget sich einmál /
das sie miteinander spielten mit Würf-
feln / nun het der Ritter ein messer in der hand /

Erstausgabe. Erste Ausgabe eines Meisters, Frankfurt a. M. 1711.

talet brytas den dödes lemmar och besudlas hans ansikte med mörja och blod⁵⁶). I en tysk från senare hälften av samma århundrade — författaren är den nämnde Gorgias från Siebenbürgen — blir likskändningen icke mindre ohygglig.

I flere äldre och nyare versioner av sagan, bl. a. i en gammal fransk fabel⁵⁷) och i den ovanciterade spanska, gifter sig nykomlingen med änkan. I Sju vise mästare, hos Matheolus, i Cento novelle antiche och hos några andra vägrar han att göra det, ehuru han tidigare givit löfte därom, då han ser, huru hon förhåller sig mot sin avlidne make. Frun blir sittande »mellan tvenne stolar»:

or est cheoite entre deus sieles⁵⁸).

Hos några författare drar soldaten sitt svärd och avhugger den trolösas huvud. I en del varianter av sagan kastar han⁵⁹) kroppen av den halshuggna i sjön⁶⁰).

Men det var icke blott genom stympningsscenen man — i synnerhet i de senare medeltida versionerna — underströk den mening man ville se i fabeln.

Ännu långt efter Petronius låter man den icke sällan mynna ut i allmänna pessimistiska betraktelser över tillvarons glädjelöshet eller i reflexioner över huru livet hör de levande till och dess lott är att städse gå fram över gravar. Så gör t. o. m. en av de franska fableauerna⁶¹), som för visso annars icke behandlar sin hjältinna skonsamt: också hon tillfogar sin mans lik två hugg i pannan och bär det ensam till galgen, när krigaren vägrar att bistå henne.

Habeant mortui quod doleant et vivi quod timeant,

lyder sluttiraden i flere av de äldsta kända varianterna av Romulus⁶²). Hos Marie de France har den format sig i versparen

Par iceste signefiance
poum entendre quel creance
deivent avoir li mort es vis.
Tant est li munz fals e jolis⁶³).

Vid samma tid som sagocykeln *Sju vise mästare* började vinna spridning och översättas till alla de tungomål, på vilka den sedan bars ut i världen, blir fabeln om den trolösa änkan och hela den levnadsfilosofi, som anknytes till den, i påtagligare grad ett uttryck för idén »cave mulierem!». Den anekdot, med vilken den gamla libertinen, som ur sin erotiska vokabulär länge sedan utstrukit sådana småsaker som »femina» och »mulier», på fartyget till Tarent undfägnar sin glada skara, utvecklar sig till en demonstration av huru opraktiskt det är för en man att gifta sig, ett värdefullt argument för det svagare könets ombytlighet, »de muliebri levitate». Eumulpos' lamentationer över kvinnornas vankelmod, om huru de i ett nu bleve förälskade, huru lätt de glömde, om att ingen funnes bland dem så dygdig, att hon ej låte sig förledas till otrohet, de tagas med djupare allvar och bliva mera skickelsediga, än den romerska författaren någonsin kunnat ana.

Både den version av Romulus, en av de äldsta vi äga, som i bunden form sammanställts av Walter av England — hovkapellan hos konung Henrik II, senare ärkebiskop av Palermo — och framför allt några senare mer eller mindre självständiga varianter av fabelsamlingen prunka med dylika misogynna reflexioner.

Sola premit uiuosque metu, penaque sepultos
Femina; femineum non bene finit opus,

klaga slutstroferna hos Walter och Steinhöwel⁶⁴).

Quod nulla fides habenda est in muliere⁶⁵),

lyder inledningen i en annan version, en avläggare av den s. k. Romulus vulgaris, som bevarats i en handskrift från fjortonde seklet.

Quos coluit uiuos, nescit vixisse sepultos
Femina; nil fidei mens mulieris habet⁶⁶),

och

His instructus eris, quam parva fide[s] mulieris ⁶⁷⁾,

läsa vi i ännu andra, som förarbeta Walters version.

O quanta miseria! Res quam detestanda!
Viri corpus proprii Mulier culpanda
Pro latrone tradidit, et sic execranda
Hac in parte fuit et in omni lege nefanda ⁶⁸⁾,

slutar författaren patetiskt i en rytmiks version från fjortonde seklet. En av de franska fabler, som variera temat efter Romulus, utmynnar i verserna

Femme seule, se m'est avis
Deçoit a gens et mors et vis:
A paines a bon finement
Oeuvre de femme ou cilz livre ment ⁶⁹⁾.

»Dar uss merk«, tillägger Steinhöwel i sin översättning, sedan han låtit hustrun binda repet om mannens hals, »klaine trüw und stätikait der frowen, wa sie hart angestrengt werden, und machent den lebendigen angst und sorg, und pyn den toten«. Gerhard von Minden sjunger melankoliskt:

Nicht alle vrouwen trüwe sint,
in mannigen boken men dat vint;
vorgeten is de dode vrunt
wan en leve wert er kunt ⁷⁰⁾.

En av de tre fableauer, som behandla motivet den trolösa vid makens grav — en annan än den ovannämnda — sammanfattar dess grundtanke i versraderna

Fame est de trop foible nature;
De noient rit, de noient pleure;
Fame aime et het en trop poi d'eure . . . ⁷¹⁾.

Johan av Salisbury har ur Petronius intagit novellen i sitt verk Policraticus under rubriken »äktenskapets bördor

och besvär». Han meddelar efter Flavianus, att den trolösa i åsyn av allt folket i Efesus blivit tillbörligen straffad, och fogar till sitt referat satsen »härav ser man, huru svekfull och ombytlig kvinnan är»⁷³).

Jakob av Vitry inpräglar sagans mening med orden »se, huru snart ifågavarande kvinna ändrade sinnelag!». Stefan av Borbone har infört den i en utläggning om huru nödvändigt det är för dem, »qui volunt vivere continenter», att undvika kvinnors sällskap⁷³). Och i den handskrift i biblioteket i Tours, där berättelsen ingår, anknytes till densamma meningen »därför bör man icke sätta sin lit till en kvinna»⁷⁴).

Att reflexionerna, där sådana i de olika varianterna av Sju vise mästare fogas till sagan, icke brista i bitterhet, förstås ju av sig självt. »Det säger jag dig, kejsare», låter författaren i Scala coeli den av prinsens lärare tillfoga, som berättar historien, »att när din son är död och du själv gått ur tiden, så skall denna eländiga kvinna icke bry sig om dig mera än om en hund.» Och kejsaren samlar all sin beslutsamhet och deklamerar: »Kvinnan är stor i svek», magna est dolositas mulieris!

Naturligtvis smyckas skildringen gärna med segslitna betraktelser, baserade på reminiscenser ur bibeln, och med passande citat också från andra av den klassiska litteraturens stormän än Flavianus, vars verk som känt icke bevarats för eftervärlden. »Haa! Dieu, quelle femme vecyl!» utropar författaren i en av de franska medeltida versionerna av Sju vise mästare, sedan han låtit den sörjande hjälpa sin nya vän att hänga mannens lik. »Salomon dist bien: 'Quant femme fait samblant d'aymer, lors se doit on d'elle garder'». Och stympningen låter han följas av reflexionen »de Dieu soit il maudit qui trop en sa femme croit et s'i fie»⁷⁵).

Wol im! sjunger Ulrik Boner⁷⁶),
 . . . der niut ze tuonde hât
 mit böesen wîben, der herze stât
 ûf schalkeit und ûf missetât.
 ein schalkhaft wîp nie wol geriet.
 von wîben übels vil beschiet.

und ist beschehen manigvalt,
des allez menschlich künne engalt:
hêr Adâm wart ertœret,
Troje wart zerstœret,
hêr Sampsôn wart erblendet,
hêr Salomôn geschendet,
der tôt man wart erhenket.
wer har an nicht gedenket,
der ist ein sinnelôser man;
diz hât alz wîbes rât getân.

Tiraqueau inskjuter fabeln i en besynnerlig utläggning om kvinnans obeständighet⁷⁷⁾ och låter den föregås av Vergilii

. . . varium et mutabile semper femina⁷⁸⁾

och följas av Ovidii

Verba puellarum foliis leviora caducis⁷⁹⁾,

»flickors ord väga lättare än fallande blad». Också Steinhöwel⁸⁰⁾ börjar fabeln — utan att angiva sin källa — med en strof ur Ovidius: »Küsch ist die Frau die von nieman gebetten und ernstelich angestrengt würt»⁸¹⁾.

I nyare tid påtvingas oss den sensmoral man vill se i berättelsen i regeln icke lika ledsamt eftertryckligt: i framställningen dominerar i allmänhet ironin. Ett undantag gör mannen från Kronstadt, Veriphantor. Han understryker historiens raison d'être redan i den konstiga titeln. »Die nach Absterben ihres Mannes scheinheilige Wittwe«, lyder den i sin ledsamma utförlighet, »oder einerley Leichtsinigkeit der Weiber, welche vorgestellet wird an der scheinheiligen Areta, die da glaubte, dass das höchste Guth bestehe in denen fleischlichen Wollüsten⁸²⁾ etc». Författaren har, meddelar han, också fortfarande på titelbladet, skrivit sitt opus i den fromma förhoppningen att lära »einer jedweden gottesfürchtigen Frauen diese Meinung und Laster zu verabscheuen, und gottselig zu leben». I denna lovliga

avsikt låter han »den skenheliga» med yxa och såg gå lös på sin mans lik för att till sin nye adorator överlämna den avlidnes ben och öron. Den enda grace Veriphantor beviljar sitt offer är att hon får skrida till sitt ohyggliga värv med en viss tvekan. Hennes andra man in spe — han blir det aldrig i verkligheten — förvandlar sedan den dyrbara gåvan i pulver, och det ger han in som medicin åt kreaturen för att bota en pest, som länge rasat i trakten.

Brantome, som i sina memoarer med så synbart välbehag dukar upp ett florilegium fula historier från tidens *cronique scandaleuse*, är som nämnts en av dem, som i nyare tid bjudit sin läsarkrets på fabeln, och författaren är anspråkslös nog att i stympen ngsscenen nöja sig med endast ett öra. »Visst var det», deklamerar den bálde riddersmannen, »en egenartad tragikomedi, full af stor omänsklighet, att så grymt kränka sin make». Men »de tider äro förbi, när en änka frivilligt följde sin make i döden»: »nostre Saint Christianisme nous le deffend; ce qui sert beaucoup aujourd'huy à nos Veufves d'Excuse, qui disent, s'il n'estoit deffendu de Dieu, elles se tueroient et par ainsi couvrent leur Mommon»⁸³).

»O volages femelles!» sjunger La Fontaine. Den populäre fabeldiktaren ger ingen antydning om att han känner de versioner, i vilka liket av den avlidne stympas. Men hans sätt att behandla temat och de reflexioner han knyter till fabeln äro så karakteristiska, att det vore synd att lämna dem å sido. Kvinnor äro kvinnor, kväder han, det fattas dem bara trohet, för att deras behag skulle vara fullkomliga. När allt går omkring, hade ändå änkan blott däri orätt, att hon tänkte på att följa sin make i döden. Ty att sätta i galgen liket av den, som man haft så kär, det var då intet att tala om:

Mieux vaut goujat debout qu'empereur enterré⁸⁴).

Humoristen från Nürnberg är en av de få, som synas hava inspirerats av sagan i dess ohyggligaste form och burit sina intryck med jämnmod. Med en skalk i ögonvrån och en bred bonhomie, som väl stämmer överens med den bor-

Die sieben weisen Meister

In ein Messer / so der Mann ohngefähr mit der Hand
hatte verwundet, daß es ein wenig blutete / erschra-
der Ritter dermassen / daß er ganz ohnmächtig zur Ei-
den sank. Die Frau unterließ nicht ihn mit er-
quickenden Arzeneien zu laben / verrichtete auch so vie-
les daß er wieder zu sich selbst kam / und zu reden begunte
da er denn begehrete / daß man so bald den Priester
holen sollte / denn er fühlte bey sich daß nunmehr der
Tod vorhanden. Die Diener lieffen zwar eilend / abe-

gerliga miljö, till vilken han förlagt historien om sin sörjande-glada änka, berättar han detaljerna av det dystra dramat. »När vi ej hitta på någon råd», pratar skalden, »och tro, att alls ingen utväg mera står oss till buds, då må vi lämna saken åt kvinnorna. Om de blott vilja, så finna de säkert en.» Den brutala stympningen, som i Sju vise mästare skall åstadkomma den nödiga likheten mellan maken och den hängda rövaren, är här fyndigt transponerad på de båda dödes yttre habit.

Er haut halt schwarzi Hus'n g'hatt'n,
An blaub'n Ruk, fast völli neu,

suckar den nye adoratören, sedan madamen och han i trogen samverkan dragit liket av hennes man ur kistan, när han finner, huru litet man givit denne med på den sista färden. Frun skyndar att trösta honom. Den käre avlidnes garderob innehöll allt som behövdes för att göra illusionen fullständig, och hon ställer det oförtövat till hans disposition:

Dös hob' i von mein löib'n Gatt'n,
Und will ah alles schaff'n glei;
Ner, dass mer g'schwink in's Haus hamm kumma,
Dös treff' mer nau scho alles oh.

Det visar sig, när sedan det värda paret går att hänga upp den döde, att man glömt repet, och änkan erbjuder och avlämnar åt sin nye beundrare sina strumpeband, först det ena och när det visar sig vara för kort också det andra ör att få liket av mannen i galgen⁸⁵).

* * *

I Petronii fabel har den man, vars hustru så snart glömm-
mer honom, avgått med döden. I den kinesiska sagan är
mannen skendöd och vaknar, när hustrun hugger hans
kista i stycken och reder sig att krossa hans huvudskål för

att rädda föremålet för sin nya böjelse. I de medeltida relationerna av Sju vise mästare blir likskändningen ohygglig verklighet.

Den kinesiska sagan kom en dag också den till vår världsdelen, direkt från det Himmelska riket, och spriddes över Europa genom »konsternas konst och vetenskapernas vetenskap», såsom någon full av undran benämnde sättet att med tillhjälp av rörliga typer mångfaldiga det skrivna ordet, när den konsten i tiden fanns upp. Sagan hade i form av en prosaberättelse blivit intagen i en gammal kinesisk novellsamling på 1500-talet, Kin-ku-ki-kuan. Delar av denna, bland annat fabeln om lilla Tiän-schi och hennes vise man, hade blivit bekanta i Europa genom de franska jesuitmissionärernas stora verk *Description . . . de l'empire de la Chine et de la Tartarie chinoise* par J. B. du H a l d e, Paris 1735, fabeln i översättning av pater Dentrecolles⁸⁶). Något mera än ett århundrade därefter, 1843, och senare ännu ett par gånger, har berättelsen ånyo och fullständigare av vetenskapsmän av rang från det kinesiska originalet överflyttats till moderna europeiska språk⁸⁷). Jesuitfädernas version är icke analog med de sistnämnda; den är till formen mindre jämn och konstnärligt avrundad, och Tiän-schi, »cette méchante femme», mindre behärskad i sin vrede och mera hänsynslös i sin trolöshet.

»Huru har ni djärvheten att tala på detta sätt i min närvaro?» ropar hon till den gamle vise, som återvänder från den utflykt, under vilken han träffar damen med solfjädern. När prinsen får sitt vanmaktsanfall, kallar Tiän-schi på hjälp, »dödligt förälskad» i sin nye make, »utan tanke på den plats, där hon befinner sig, eller det tillstånd, i vilket hon är»⁸⁸). »Det är bara att öppna min makes kista», svarar hon, sedan tjänaren upplyst henne om vilket läkemedel som borde användas för den sjukes vederfående. Hon känner ingen tvekan för det hemska dådet, ingen »respect pour un vil cadavre»⁸⁹).

Det måste lämnas därhän, om dessa detaljer finna stöd i ett äldre kinesiskt original, som förelegat du Haldes medarbetare. Det synes alls icke oantagligt. Men med hänsyn

till den omredigering medeltidens klerker givit Petronii saga om änkan från Efesus skulle det knappast förvåna, om det ej vore fallet.

Sedan 1700-talets mitt vandrar således den trolösa änkan i dubbel gestalt genom litteraturen i vår världsdel. Det behöver knappast sägas, att hon importerad från Konfutzes land är betydligt mera sympatisk än i den skepelse hon fått i medeltidens Europa. Det mindre vårdade i Tiän-schis apparition vid hennes första framträdande hänför sig till enstaka detaljer, vilka verka störande först vid sorgfällig granskning. Må vi för jämförelses skull ägna en stunds uppmärksamhet också åt de roller den trolösa från Mittens rike fått spela i vår världsdel!

Även i den rad av författare, som bearbetat den kinesiska sagan om Tschuang-söng och hans unga gemål eller som i sin behandling av novellen om den trolösa synas hava influerats av den, stå några av världslitteraturens främste: *Voltaire* i Frankrike, *Goldsmith* i England, *Lessing* i Tyskland⁹⁰). Den sistnämnde bildar jämte August Klingemann, som slutfört den uppgift Laokoons författare lämnat ofullbordad, egentligen en kategori för sig: deras dramatiserade framställning är i sin helhet en lycklig förening av Petronii version och vad man kunde kalla en självständigt utbildad variant av den kinesiska.

*Lessing*⁹¹) har efterlämnat icke mindre än tvenne utkast till skådespel om den tröstlösa lättröstade, av vilka dock intetdera blivit slutfört. Uppslag och scenisk anordning bära emellertid ovedersägligen prägeln av att de icke utgått från profanum vulgus bland skaldekonstens idkare och äro väl ägnade att försätta åskådaren i den rätta stämningen. Personerna i vardera utkastet äro Antiphila och hennes tjänarinna Mysis samt Philokrates och hans tjänare Dromo. Scenen föreställer ett gravvalv med två kistor, sparsamt belyst av en lampa — tanken ledes ju ofrivilligt till den sörjande i Efesus och hennes följeslagarinna vid den dödes bår. De båda kvinnorna sova, när ridån går upp, Antiphila i den ena kistan, som är öppen, med huvudet lutat mot den andra. Mysis utvecklar den dystra situationen.

Så kommer Dromo famlande, tager först Mysis, som fortfarande håller målron vid makt, för ett andeväsen, men lyckas snart handgripligen övertyga sig om att han missat sig och att flickan har både ögon och mun. Mysis redogör för detaljerna i sin matmors djupa sorg och talar om hennes övernaturliga trohet, medan Dromo, som ej tar saken fullt seriöst — något hädiskt med hänsyn till stundens allvar — konstaterar, att den vackra frun åtminstone sover tämligen gott, »ziemlich fest». Han går för att hämta sin herre. Under tiden vaknar Antiphila, redogör i sin tur i långa monologer, då och då avbrutna av Mysis, för sin sorg och sin kärlek. Hon vill bryta upp makens kista; hon kan ej fatta, att hennes Telamon är död. Innan hon hinner fullfölja sin avsikt, anlända Dromo och Philokrates för att »trösta den sköna änkan» och för att få tak över huvudet undan det oväder, som rasar ute. Antiphila låtsar fortfarande sova för att slippa fridstörarna och får av Philokrates höra det mest entusiastiska lov över sin skönhet, medan Dromo handgripligen och eftertryckligt övertygar sig om att Mysis ej är något spöke. När slutligen den förälskade officeren kommer så långt, att han hinner kyssa den sörjandes hand, finner Antiphila det nödigt att giva sig min av att vakna. Hon söker bevekande intala Mysis, att de måste lämna platsen åt inkräktarna, men tjänarinnan kan ej finna, att faran vore så överhängande stor. Den fyndiga officeren har emellertid inpluggat den dödes namn och epitafium vid ingången till gravvalvet och kan förty stå till tjänst med rätt ingående personalia om honom. Antiphila hinner på grund härav, till sin rörelse och glädje i sorgen, just konstatera, att Philokrates är en intim vän till den avlidne och att han för övrigt också till utseendet är honom besynnerligt lik, när stycket avbrytes.

Dialogen bär liksom karaktärsteckningen prägel av Lessings konstnärskap, och författaren har lyckligt förberett läsaren på att Antiphila snart skall glömma sin bortgångne make. Men Lessings trolösa änka har mänskliga, t. o. m. sympatiska drag. Det är lika litet pose i hennes sorg som onaturlig brådska i hennes vaknande lust att leva.

Icke utan intresse förnimmer man av skaldens broder, utgivaren av hans litterära kvarlåtenskap, att utkastet är avfattat, efter det Minna von Barnhelm såg dagen ⁹²).

Lessings drama blev fulländat av Klingemann. Personerna äro desamma som hos Lessing och stycket en direkt fortsättning av dennes utkast.

Du warst sein bester Freund — —
Er hinterliess dich mir,

suckar Antiphila. »In süsser Vergessenheit» blandar hon kort därpå ihop sin avlidne makes och den nya vännens namn:

Philokra — — Telamon!

Just när Philokrates första gången kysser henne, störtar Dromo in och meddelar, att liket, som han och hans herre hade att bevaka, blivit stulet »från korset» — författaren har här lyckligt använt motivet med korsfästelsen för sitt syfte. Dromos budskap framkallar naturligtvis allmän bestörtning. Philokrates vill ett par gånger taga livet av sig, men hindras av Antiphila. Slutligen uttalar Mysis det befriande ordet: vi korsfästa den avlidne i den dödes ställe. Antiphila ropar: »Schmerzlich!» »Entsetzlich!» men får snart klart för sig, att den döde otvifvelaktigt skulle givit livet för sin vän:

— — — — Ich sollte grausam sein
In seinem Namen nicht den besten Freund zu retten.

Mysis och Dromo öppna kistan. Telamon ställes upp-rätt, och — nu händer honom samma malör, som träffar Tschuang-söng i den kinesiska sagan: han vaknar. Pinsam överraskning över hela linjen, icke minst hos Antiphila. Mysis lyckönskar pliktskyldigast, men synbarligen besvärad, den döde till återuppvaknandet. Hennes sörjande matmor reder sig tämligen illa; hon tilltalar den uppståndna avlidne: »Edler Geist!» och meddelar, att hon i allo trodde sig handla i överensstämmelse med hans vilja:

entschieden var sein Tod

— — — — —
Da blieb kein Ausweg mehr — als Dich an's Kreuz zu schlagen.

Telamon genmäler, att han aldrig sett mannen,
och fortsätter, förklarligen altererad:

Wie lang war ich denn tot?

Mysis

Zwei ganze Tage, Herr!

Telamon (zu Antiphila)

Da eiltest Du, mein Kind, mit der Bestattung sehr!

Mysis

Unendlich war ihr Schmerz! Sie wollte dich begleiten,
Drum konnte man den Sarg nicht früh genug bereiten!

Telamon får resignera och låta förklaringen gälla för vad den kan. Han vill blott helt anspråkslöst för sig och skapelsens herrar reservera en något längre frist mellan dödsfallet och den sista färden:

. . . sollte es der Tod zum zweitenmal verfügen,
So lass mich mindestens acht volle Tage liegen!
Zwei Tage sind zu früh! Das will ich allen Frauen,
Auch ausser Ephesus, als Regel anvertrauen;
Denn ist der Tod nur Schein, so läuft der Mann Gefahr,
Ein unbekannter Freund stellt seine Leiden dar,
Und rührt der Wittwe Herz, — was helfen späte Klagen!
Der Ehemann erwacht — und ist an's Kreuz geschlagen!⁹³⁾

Det är i Zadig⁹⁴⁾ Voltaire upptagit det bekanta temat till behandling. Tiän-schi från Mittens rike heter här Azora, och händelsen spelar på konung Moabdars tid i Babylon. Hjälten i berättelsen, hvilken bär hans namn, har, redan innan hans och hans makas öden förenats, haft synnerligen ledsamma erfarenheter i fråga om kvinnotrohet. Den sköna, rika och högättade Semiramis, som han tidigare varit förälskad i, har be-

svarat hans känslor passionerat. Men en dag, när de unga under sin förlovningstid promenera vid Babylons portar, gör en av fästmöns beundrare, Orcan, ett försök att enlevera henne. Zadig blir under det hjältemodiga försvaret av sin trolovade sårad i ansiktet. Hon är otröstlig: hon badar i tårar och väntar blott på det ögonblick, då hon skall få återse sin älskade. Hennes tankar och böner till gudarna röra sig uteslutande kring honom och hans tillfrisknande. En specialist i Eskulapii konst, som man rekvrirerar ända från Memfis, förklarar emellertid, att den olycklige skall förlora det ena ögat, och oöverträfflig i sitt fack som han är, förutsäger han t. o. m. dagen, när detta skall ske. »Hade det varit det högra», tillägger den makalöse medicinmannen, »så hade det kunnat räddas», men »skador på vänstra ögat äro obotliga». Medan man i Babylon är full av undran över vidden och djupet av doktors vetande, tillfrisknar Zadig och skyndar att uppsöka den älskade. Men hon var bortrest; hon hade för övrigt nyss gift sig med den, som hade velat enlevera henne, meddelar man. Hon hade nämligen en oövervinnelig aversion för enögda.

Zadig besluter efter denna grymma besvikelse i fråga om damer av stånd att välja sig en maka ur Babylons bourgeoisie och utkorar Azora, den klokaste och mest välartade flicka i staden. En månad leva de i lycka och glädje. Det enda, som Zadig gärna velat hava annorlunda hos sin hustru, var en viss böjelse att städse förklara de unga män, som hade det fördelaktigaste yttre, för de bästa och klokaste.

En dag återvände Azora från en spatserfärd i en stämning av ytterlig indignation. Hon hade gått för att trösta en ung änka, den stackars fru Cosrou, som två dagar förut låtit uppföra ett monument på sin makes grav vid stranden av en bäck och som svurit att stanna vid griften, så länge bäcken skulle behålla sitt lopp. Nu gjorde sig den sörjande all möda med att a v l e d a den. Azora beledsagade sin redogörelse med till den grad häftiga förebråelser mot den trolösa och pliktförgätna, att det väckte Zadigs misshag. Han beslöt ställa henne på prov och ingick en liten komplott med sin vän Cador, den av de unga männen i familjens um-

gänge, som hans hustru fann mest respektabel. När Azora en gång återvände hem efter två dagars vistelse hos en väninna på landet, meddelade henne de förgråtna tjänarna, att hennes Zadig var död; man hade ej vågat bringa henne den skakande underrättelsen och hade kort före hennes återkomst placerat hans lik i familjegraven i trädgården. Azora grät, slet sig i håret och svor att dö. På aftonen bad Cador om tillåtelse att få tala med henne, och de gråto tillsammans. Följande dag gråto de mindre och intogo sin middag gemensamt. Cador anförtrodde finkänsligt den sörjande, att hans vän ställt största delen av sin förmögenhet till hans disposition, och lät förstå, att han skulle betrakta det som en stor lycka att få dela den med henne. Den unga damen »grät, blev ledsen, lät sig blidkas, och supén blev längre än dinén». Azora hade vackra ord av beröm för den avlidne, men han hade haft många fel, som Cador lyckligtvis saknade.

Mitt under supén överfalles Cador emellertid av häftiga smärtor i mjälten. Den unga frun är förtvivlad över att den store läkaren från Memfis, som laborerat med hennes avlidne man, redan hunnit lämna Babylon, hämtar alla sina essenser och värdigas t. o. m. beröra det ställe, där Cador hade sina plågor. Men ingenting hjälper.

»Det här lidandet bringar mig stundom till gravens rand», klagar den sjuke, »och det finnes endast ett medel, som medför lindring. Det är, att näsan av en, som avlidit dagen förut, placeras på det sjuka stället.»

En besynnerlig kur! suckar Azora. Huru hon tänker och tänker, finner hon sig stå inför frågan, huruvida ängeln Asrael skulle göra större svårigheter för hennes make i första giftet, om hans näsa vore litet mindre lång, när han över bron Tschinavar passerar från nuets värld till morgondagens. Hon tar en rakkniv, skyndar till gravvalvet och närmar sig, badande i tårar, den döde, där han ligger utsträckt i sin kista. Då sätter sig Zadig upprätt, för den ena handen skyddande mot sitt luktorgan och säger, medan han med den andra skjuter undan hustruns arm och rakkniven:

»Madame, . . icke så många beskärmselser över unga

fru Cosroul! Idén att skära näsan av mig är åtminstone lika god som att avleda en bäck».

Hos Goldsmith har den lilla kinesiskan ej behöft flytta så långt. Den engelska novellisten placerar henne i ett koreanskt hem och presenterar henne jämförelsevis obetydligt omklädd. Men författaren av *The Vicar of Wakefield* har fördärvat hennes saga med en mängd mycket triviala reflexioner och försett den med en epilog, som ger ett eklatant vittnesbörd om huru långt han som skald stod efter den obekanta författaren till den kinesiska novellen. Goldsmith inleder sin berättelse⁹⁵) med de måhända något vågade teserna, att en engelsman älskar med mycket mera passion än en holländare, att hans landsmän vanligen giva hjärtat på samma gång som handen; holländaren ger handen, men behåller hjärtat. Det händer, resonnerar författaren vidare, att gift folk redan i början av sin gemensamma vandring gör slut på det kapital av ömsesidig kärlek, som borde räcka för hela dagsresan, och han lägger de unga, som knutit hymens band, på hjärtat, att »every cool deliberate exhibition of the passion only argues little understanding, or great insincerity».

Jag framhåller av det följande endast det väsentliga. Det äkta paret heter hos Goldsmith Hansi och Choang, och de leva i en lycka utan like: «to speak in the language of anatomy, it was with them one perpetual anastomosis». Folket i trakten runt omkring riktigt avundades dem. Änkan, som med sin solfjäder fläktar mullen torr på sin makes grav, och som Choang träffar under sin vandring, är mera naivt trolös än i den kinesiska sagan. Hennes utomordentliga och ömme man hade bett henne, förklarar hon, badande i tårar, förbliva ogift, så länge mullen på sandkullen av hans grav bevarade sin fuktighet. Hon var fast besluten att lyda honom och hade använt två hela dagar för att med sin solfjäder få mullen att torka. Hon skulle förvisso icke gifta sig, förrän hon punktligt uppfyllt hans vilja, t. o. m. om arbetet räckte fyra. Choang tager den plikttrogna damen hem med sig, men Hansi driver henne, upprörd i sitt innersta, ut i natten i köld och storm. Hennes indignation är så mycket

djupare, som Choang är ofinkänslig nog att antyda, att Hansi skulle handla på samma sätt, om han slöte sina ögon.

Den unga student, som här skall spela tröstarens roll, gör sin entré i huset, ännu medan Choang lever, och är vittne till parets lycka, vars make han aldrig skådat.

Några timmar efter det den äkta mannen träffats av »ett apoplektiskt slag», repar sig Hansi så mycket, att hon kan taga kännedom om hans yttersta vilja. »The ensuing day, she began to moralize and talk wisdom; the next day, she was able to comfort the young disciple, and, on the third, to shorten a long story, they both agreed to be married.»

Det följande är tämligen troget kopierat efter den kinesiska sagan, blott med den skillnaden, att det här är den döde makens hjärta, ej hans hjärna, som skall rädda till livet igen föremålet för Hansis böjelse — studenten träffas nämligen också han av slag, just när Hansi fått tillrustningarna till bröllopet slutförda.

Slutet är hos Goldsmith till ytterlighet trivialt. Choang har blivit filosof av den stora malören i sitt äktenskap. Sedan Hansi sökt döden i skam och blygsel, gör han »ännu samma natt» änkan med solfjädern till sitt äkta viv — han såg nämligen ogärna, att de dryga kostnaderna för bröllopet skulle offras i fåvitsko(!). Då de båda kände varandras svagheter, visste de, huru de skulle finna ursäkter för dem efter bröllopet. De levde tillsammans i många år i stor fridsamhet, »and not expecting rapture, made a shift to find contentment». Det är tydligt, att Goldsmith med den citerade slutreflexionen velat klargöra sin teori om förutsättningarna för den äktenskapliga lyckan. Har han måhända med den avslutning han givit fabeln och med den chockerande motiveringen till Choangs beslut att gifta sig med solfjäderdamen velat antyda, att änklingsorgen icke är varaktigare än änkesorgen och att små praktiska synpunkter ofta så bedrövligt spela in, när två själar på jorden förenas?

Även i en gammal j u d i s k s a g a återfinna vi Tiän-schi, och hos en nyare fransk författare, I m b e r t, är det äkta paret från Kina omplanterat i en helt och hållet modern europeisk miljö.

I den judiska novellen heter den trolösa Berurja, hennes gemål Abu Meir. Den bildade unga frun — hon hade i tidigare år »under vinterdagarna» haft icke mindre än trehundra mästare i vetenskap till lärare — läste en dag i de vises tänkespråk satsen »alla kvinnor äro lättsinniga». Reflexionen försatte henne i så häftig vrede, att hon riskerade äventyret att i marginalen införa gensagan »utom Berurja». Detta förtröt hennes kloka gemål, som förklarade, att hon själv snart skulle erkänna tänkespråkets sanning, och intalade en av sina elever att öva sina förförelsekonster mot henne. Den vackra unga mannen lyckas efter långa bemödanden få Berurjas löfte att bli sin make otrogen; han skulle komma till henne vid skymningen en dag. Läraren och eleven byta roller, och Berurja, som först på morgonen i den hon hade vid sin sida och trott vara sin älskare igenkänner sin make, hänger sig överväldigad av skam och sorg. Rabbi Meir lämnar sitt land och utvandrar till Babylonien⁹⁶).

Sagan har som synes utomordentligt starkt släkttycke med den kinesiska.

Imbert, vars framträdande på den litterära vädjobanan på sin tid, 1770-talet, blev en så stor triumf och som nu är så gott som fullständigt glömd, har i sin trolösa änka skapat en gestalt, som icke är utan intresse⁹⁷). Medan Tiānschi, Goldsmiths Hansi och Berurja taga sig av daga i grämselse och skam, lägger Célie, så heter hon hos fransmannen, i dagen en cynism, som gör henne till ett värdigt motstycke till de hänsynslöst kallblodiga damerna i Sju vise mästare. Den unge älskaren uppträder här i gestalt av en rik godsägare, Fierval. Han är en dag på jakt, åtföljd av prästen i byn. Jägarna överraskas av mörkret och komma, för att begära husrum, till ett ensamt slott, vars herre och ägare, såsom den förgråtna tjänarinnan meddelar, håller på att dö. Slutligen visar sig också slottsfrun, djupt förkrossad, men ännu ung och skön, och Fierval konstaterar, att han ej ser henne för första gången: de hava mötts i societetslivet i Paris. Det tillredes en supé för de båda gästerna med mycket vin och gott vin, i vilken den beklagansvärda hustrun deltagar.

Mais tandis qu'à table on s'oublie,
 Et qu'on s'informe peu si l'époux veille ou dort,
 La Suivante accourt, et s'écrie:
 Monsieur, hélas! Monsieur est mort.

Célie håller just i detta ögonblick ett fyllt glas i handen och ägnar — denna episod hos författaren har, som man kan föreställa sig, icke utfallit lyckligt — den avlidne ett våltaligt eftermäle.

Après cette morale ingénieuse et fine,
 On se lève, rempli d'amour et de chagrin;
 Et Fierval, lui tendant la main,
 Accompagne la Veuve en la chambre voisine.

 Sur un lit de repos elle vient de s'étendre;

Han gör allt, som i mänsklig förmåga står, för att trösta henne.

Ah! calmez-vous. Hélas, répondit-elle!
 Fierval, votre bon cœur éclate en ce moment;
 Tous mes chagrins ont passé dans votre âme!
 — Eh! quel barbare en pareil cas
 Seroit insensible? Ah! Madame! ...
 En achevant, il tombe dans ses bras.
 Ah! Célie! — Ah! Fierval! Il l'embrasse, il la presse;
 Tous deux poussent ensemble un soupir de tendresse,
 Fierval soupire encore; et d'hélas en hélas,
 Il se trouva faisant avec Célie
 Ce que le mari mort faisoit pendant sa vie.

Då uppträder på skådeplatsen plötsligt m a n n e n.

Le mari de Célie,
 Qu'on croyoit mort, n'étoit qu'en létargie.

Sorti de ce trop court sommeil,
Trois fois il appelle, il s'écrie.
Enfin las de crier en vain,
Il descend du lit, non sans peine,
Et sur un gros bâton, qu'il trouve sous la main,
A pas lents et pesants il traîne
Son foible corps, tant qu'à la fin
Il parvient au lieu de la scène.
Dieu sait s'il troubla les acteurs!
La dame pousse un cri: je vis encore, Madame,
Dit l'époux; ehl là, là! je vois combien votre âme
S'abandonnoit à l'excès des douleurs.

Den unga frun låter sig icke bringas ur koncepterna, och författaren försummar ej att undfägnas läsaren med de något banala reflexionerna, att det svagare könet i allmänhet uti dylika fall oväntat väl bibehåller kontenansen och att äktenskap sådana som den återuppståndna makens »andra» — se stroferna nedan! — alls ej höra till sällsyntheterna i Paris.

Célie après un court silence
Revint de son étonnement;
Une Belle communément
Conserve sa raison en pareille occurrence,

sjunger skalden.

.
Le Cavalier contrit, couvert de honte,
Reste là planté comme un sot;
Mais la Belle se dresse, et répond aussitôt:
Monsieur, il n'est plus temps de feindre;
Vous avez vu, j'avouérai tout. Mais qu'il
Parlez; qu'avez-vous à vous plaindre?
Vous étiez mort; est-ce ma faute à moi
Si vous ressuscitez? On doit en conscience
Retenir un époux qui voudroit s'en aller;

Mais défunt une fois, en tout pays, je pense,
 Il est permis de convoler.
 . . . croirez-vous, ajoute encore Célie?
 Faire du bruit, seroit grande folie;
 Figurez-vous, pour adoucir le mal,
 Qu'au même instant, on vous rend à la vie,
 Et que vous épousez la veuve de Fierval.
 Cette Veuve est, dit-on, encore jeune et jolie:
 C'est un parti; voyez, décidez-vous.
 Tout bien considéré, l'époux
 Fut sage; il épousa. La vengeance assoupie
 Fit place encore à l'amour conjugal;
 Et cet hymen original
 Eut depuis dans Paris mainte et mainte copie.

Jag skall härmed lämna Tiän-schi och hennes vandring i Europa. Det vore frestande att ingå på de versioner av novellen om den trolösa, vilka förete en blott mindre förnimbar eller sannolik påverkan av fabeln från Kina, från Rom och från medeltidens Europa och vilka förty måhända äro endast paralleller till den, analogier, stående ännu fjärmare någon av de nämnda huvudformerna än Imberts version. Men det ligger utom ramen för min framställning. Endast i förbigående må det tillåtas mig att fästa uppmärksamheten på några av de talrika gestalter, som i äldre och nyare tidens litteratur fått illustrera det gamla och evigt unga temat om änkesorgens flyktighet och som stå de huvudformer av sagan jag ovan behandlat mer eller mindre nära. Den bedrövade, som så snart glömmer sin bortgångne make, träder emot oss bl. a. ur sagocykeln *Reineke Fuchs*, i berättelserna om *der hölzerne Johannes*, om greve *Heinrich von Hallermünd* och hans maka fru *Jutta*, hos den besynnerliga sedeskildraren *Rétif de la Bretonne*, hos *Alfred de Musset*, hos *Alphonse Daudet* och, för att välja ett namn från i går, hos *Anton Tschehoff*⁹⁸).

I en episod av den tyska djurfabeln är Tiänschi förvandlad till *Frau Füchsin*. Hennes ålderstigne gemål

ställer sig skendöd; han anser sig nämligen hava anledning att betvivla sin makas trohet och vill pröva henne. En mängd friare infinna sig, och rävänkan in spe besluter sig utan tvekan för en av dem, en ädling med nio svansar: hennes make hade i livet haft samma imponerande utstyrel. Hon ger order, att liket av den gamle skall skaffas ur huset. Men när bröllopet står, uppträder plötsligt Reineke bland de levande igen, pryglar upp bröllopgästerna och jagar dem jämte gemålen på porten ⁹⁹).

Sagan jämförelsevis fjärran både i dess kinesiska och dess antika gestalt står fabeln om änkan, som sörjde sin kära make Johannes — jag refererar efter H. W. Kirchhof på 1500-talet ¹⁰⁰) — och för att hålla minnet av honom riktigt levande lät efterbilda honom i en staty av trä, som hon städse hade vid sin sida, om nätterna t. o. m. i sin bädd. Hennes fyndiga tjänarinna hittar slutligen på att en afton låta sin broder, en vacker ung man, intaga träbelätets plats. Den sörjande finner sig rätt väl i utbytet, och när tjänarinnan på morgonen meddelar, att det fattas ved att anrätta frukosten med, bjuder madamen resignerat, att hennes käre Johannes må användas som bränsle. Motivet går i denna gestaltning igen i senare tidens litteratur, hos J a k o b A y r e r ¹⁰¹) på 1600-talet, hos G e l l e r t på 1700-talet och i ett drama på 1800-talet. Hos Gellert är det »Dorindens jungar Ehegatte», Stefan — Johannes heter här Stefan — som gått ur tiden. Hennes granne, en konstnär i trä, skär en staty av den avlidne, så lik honom, att man rent av kan förväxla den med originalet.

Und Stephan stund in Lebensgrösse da —

tills han användes som bränsle vid anrättningen av en portion grönling för den nye älskaren och kastas ut genom fönstret, för att hans förvandling till ved måtte bliva mindre svår¹⁰²). I det nämnda dramat, som för övrigt bär titeln Die Wittwe von Efesus, är mannen förevigad i en bild av vax i stället för trä, och den dyrbara klenoden stöpes till ljus för bröllopsmåltiden ¹⁰³).

Greve Henrik av Hallermünd träffas, i den redaktion av sagan J. A. Musäus givit den, av malören att stupa i krig. Fru Jutta — »ein Kleinod ihres Geschlechts,» som mer än en gång kommit den stolta greven att skatta sig för den lyckligaste människa »under månen» ¹⁰⁴) — reser, för att celebrera sin makes minne, ett ståtligt monument på hans grav och sitter invid och sörjer, tills hon gifter sig med Irwin,pagen, som bragt henne budskapet om gemålens bortgång ¹⁰⁵).

Rétif de la Bretonne ¹⁰⁶) kallar sin saga La Matrone de Paris och påstår, att den icke mycket skiljer sig från historien om matronan från Efesus; faktiskt liknar den i åtminstone lika hög grad den kinesiska sagan. Mannen i det lyckliga äktenskapet faller här ned från ett träd, när han vill taga ett fågelbo, som hans hustru önskar sig. Han bäres bort, livsfarligt skadad, och kan räddas endast genom vad vi i våra dagar skulle kalla en isoleringskur: varken hans hustru eller någon annan skulle få besöka honom under en längre tid. Den unga frun är förkrossad. En anförvant, en marinofficer, delar hennes sorg, söker trösta henne och lyckas så väl, att man ser sig föranlåten att tänka på ett giftermål mellan det unga paret så snart som möjligt — mannen gives nämligen till slut definitivt förlorad —; man skulle endast avvakta sorgetidens utgång. Men den sjuke isolerade återfår hälsan mot all förmodan och betages av en lätt förklarlig lust att äntligen se sin hustru. Det var tyvärr för tillfället omöjligt, meddelar man honom, hon hade nämligen just givit livet åt en dotter. På den tillfrisknades diskreta fråga, huru länge han då varit sjuk, får han det hugnesamma svaret »jämmt ett år». Unga frun slutar i kloster, såsom det ofta gått temperamentfulla damer i den katolska världen.

Hos Musset möta vi den tröst- och trolösa i La coupe et les lèvres. Hjälten, Frank, som givit sig ut för död, övervarar — maskerad och förklädd till munk — sin egen likbegängelse och ställer, med kostbarheter och guld som han hopar på sin tomma kista, Belcolores, sin älskades, trohet på prov ¹⁰⁷). Det resulterar i orden

Va-t'en, prostituée, ou ton heure est venue!

Hos Alphonse Daudet¹⁰⁸) heter den sörjande Collette. Hon är Herbert de Rosens djupt bedrövade änka, men vinner vid hans grav hugsvalelse genom Paul Astier: »l'amour est plus fort que la mort». Den ombytliga unga frun reser kort därpå för att gifta sig med en annan¹⁰⁹).

Paul Alexis har i *Les soirées de Médan* i stycket *Après la bataille* upptagit till behandling ett likartat motiv som det ledande i Petronii saga¹¹⁰).

Tschehoffs bedrövade änka träder oss till mötes i hans lilla enaktsskådespel *Björnen*¹¹¹) under namnet Helena Iwowna Popow, och den roll, som i stycket vanligen spelas av den trogna tjänarinnan, innehas — i överensstämmelse med förhållandena i den närmare östern — av Luka, betjänten. Fru Popow klär rätt väl i ord den stämning, som besjälade hennes företrädarinna i gravvalvet uti Efesus. »Han vilar i griften», deklamerar hon för Luka, »och jag är begravnen inom dessa murar». »Vi äro båda döda . . . Du tror jag lever, men det synes dig blott så». Hon har under de sju månader, som förflutit sedan mannens bortgång, levat på sitt gods fullständigt avskild från världen, och det — oaktat det funnits garnison med militärmusik varje dag och bal varje fredag i närmaste närhet.

Den som skall bringa den förgråtna på andra tankar, är alls ingen martisson från garnisonen, utan en oborstad godsägare Grigorij Stepanowitsch Smirnow, en riktig »björn» (därav styckets namn). Han besöker henne i och för en affär och finner efter ett kortare samtal anledning att giva sin värdinna och det svagare könet i gemen en orlofsedel, som är mycket litet smickrande: »Ser man en sådan poetisk varelse framför sig, så tror man sig skåda ett eteriskt, gudomligt väsen, så underskönt — en fläkt, och man flyter bort i tusenfaldig hänryckning — men ser man i själen, så är det en vanlig krokodil. Trogna och beständiga äro endast de gamla och vanskapliga»¹¹²). Han visste nog, varför hon bar sin svarta »domino» och varför hon begravit sig inom fyra väggar: det var så hemlighetsfullt, romantiskt, och någon ung junkare eller poet kunde måhända fara förbi. »Vi känna dessa konststycken.»

Fru Helena Iwanowna förlorar vid dessa expektorationer totalt sin sinnesjämvikt. Det utvecklar sig till en ordväxling, som mynnar ut i att herrskapet besluter sig för en regelrätt duell. Men den lilla fruns mod imponerar på Grigorij Stepanowitsch över alla gränser. Han tappar huvudet totalt, medan han undervisar den vana damen i huru hon skall hantera sin pistol, och företer en så sympatisk blandning av styrka och vekhet, att han vinner hennes hjärta.

* * *

Sida vid sida med den kinesiska versionen, med de många avläggarna av sagan om den trolösa i Efesus och dess många paralleller, gör Petronii fabel både i sin ursprungliga gestalt och med de krassa tillsatserna ur Sju vise mästare fortfarande sin rund i världslitteraturen. Som ett enda litet exempel på det eftertryck, varmed temat under tidernas lopp har demonstrerats för allmänheten, må tjäna det faktum, att arbiter elegantiae ensamt mellan 1668 och 1693, således på 25 år, upplevde åtminstone 12 editioner ¹¹⁸).

För kuriositetens skull må nämnas, att en och annan av dem, som använt fabeln, gjort försök att försvara den sörjande, som så snart bytte håg. Att man skulle gjort ansatser därtill också för hennes vidkommande, som stympade sin makes lik, synes knappast antagligt. Men för änkans, sådan Eumulpos skildrar henne, kunde det ju låta göra sig. Redan Lessing, som får anledning att komma in på temat i sin Hamburgische Dramaturgie för att ådagalägga, att ett stoff, vilket väl låter sig behandlas i berättande form, kan visa sig vara alldeles olämpligt för dramatisering, har till Petronii saga fogat några reflexioner, vilka man med god vilja kan taga såsom välmenade. »Was sie tut», filosoferar Natan der Weises författare, »glauben wir würde ungefähr jede Frau getan haben; selbst ihren Einfall, den lebendigen Liebhaber vermittle des toten Mannes zu retten, glauben wir ihr, des Sinnreichen und der Besonnenheit wegen verzeihen zu müssen». Här hava vi helt enkelt en kvinna, fortsätter han, »ein empfindliches Weibchen, dem es mit sei-

nem Schmerze wirklich Ernst ist, das aber dem Versuchungen und ihrem Temperamente unterliegt¹¹⁴).

Också J o h. W i l h e l m H e i n s e, som i slutet av 1700-talet översatte Petronius till tyska, anser sig böra låta allmänheten veta, att han avgjort måste taga den sörjande-älskandes parti. Den bestraffning Johan av Salisbury efter Flavianus meddelar att kvinnan fått undergå förefaller honom »högst obillig». Icke ens Drako skulle straffat »så enfaldigt och grymt», förklarar resolut den då tjugusexårige författaren; hennes handlingssätt innebär »ingenting onaturligt¹¹⁵).

Unge Heinse blir tämligen ensam om sin uppfattning. Temat har varit dem, som behandlat det, en alltför välkommen anledning att giva verkliga eller inbillade besvikelser beträffande det evigt kvinnliga luft, för att de skulle lämnat tillfället obegagnat.

O weichgeschaffnes Weiberherz,
Dem solch' ein Sieg gelungen!

sjunger en obekant-auktor i verser »från farfars och farmors dagar», samlade i en i Leipzig för ett trettiotal år sedan utkommen antologi, där författaren gjort den gamla sagan i dess antika version till föremål för ett kväde. Skalden beledsagar med ovanciterade reflexion sin berättelse om huru den trolösa och hennes nye älskare, »ein Fähndrich keck», »ein Liebesgott im Helme», med gemensamma krafter hissa den döde i galgen.

Ach, selten ist zu unsrer Zeit
Das Beispiel gleicher Zärtlichkeit
Und gleicher Seelenstärke¹¹⁶),

lyda de bittra slutstroferna.

Das Lied von der Weibertreue kallar Adalbert von Chamisso en dikt, i vilken han i icke mindre än trettioen femradiga strofer varierar det lockande motivet. Sångaren från Boncourt — det åldriga slottet, som han så vackert skildrat och

över vars ruiner han gläder sig åt att plogen, den nya tiden, går — har följt sin antika förebild tämligen troget, men i Eumulpos' berättelse arbetat in detaljer, vilka vittna om att också han stått under inflytelsen av Sju vise mästare: »Landsknekten», väktaren av liket i galgen, igenkänner i den döde, som han skall hänga, i smärtsam överraskning sin egen kapten.

Die Frau versetzt: was zauderst du?
Geschwind! sonst kommen noch Leute dazu,
Geschwind! ich helfe, was ich kann,
Geschwind! geschwind! du lieber Mann.
Du lieber, lieber Landsknecht!

Und er darauf: es geht nicht an;
Dem Räuber fehlt ein Vorderzahn.
Da nimmt sie selber einen Stein
Und schlägt den Zahn dem Todten ein:
Du lieber, lieber Landsknecht!

So schleifen hinaus ihn alle drei
Und hängen ihn an den Galgen frei;
Und streift nun der Wind die Heide entlang,
So geben die Knochen gar guten Klang
Zum Lied' von der Weibertreue¹¹⁷⁾.

Det faller utom gränserna för min uppgift att följa även andra av de misogynna fabler, som Petrus Alfonsi och Sju vise mästare givit spridning åt, på deras färd genom tiderna. Ty var och en av dem har sin historia, en historia om vidunderliga resor i sekel efter sekel. De hava, även de, utnyttjats för fabelsamlingar, för predikningar och titt och ofta för den profana litteraturen, bland dess stormän framför allt av Boccaccio, vidare — jag väljer endast några remarkabla exempel — av Hans Sachs och Molière. Vad det vill säga behöver knappast antydast.

Vad betyder då i mänsklighetens kulturliv dessa sagors oerhörda popularitet, denna ström av misogynna, fyndigt hopkomna historier, som väller fram genom världslitteraturen? Om det överhuvud är sant, att litterära alster av hög

Des siebenden meisters beispiel, mit na-
men Joachim, Von dem ritter der da starb vom
gesicht seines weybs blut.

M 4 Es

Myrmologen. Eine Menge neuer, seltener, noch nicht

etisk halt eller dess motsats — låt oss taga ett av tidernas främsta eller av dess mest illa beryktade, och må läsaren själv i sitt minne välja, vad han anser högst eller lägst — om det är sant, att de på läsare och åhörare kunna och kunnat verka någonting på gott eller ont, och om, såsom naturligt är, vidden av deras verkning ställes i direkt proportion till den spridning de vunnit: då få vi säkert i dessa sagor se en integrerande faktor i mänsklighetens bildningsliv, en faktor för gestaltningen i försämrande riktning av dess uppfattning om »det svagare könet».

Ingen av sagorna har dock en saga så rik och en vandring så växlande som fabeln om hustrun, som sörjde sin döde make och glömde honom i följande nu. Redan i Sju vise mästare har den fått plats i en folkbok, vilken, för att ännu en gång vädja till Görres, »i fråga om celebritet och vidden av sin verkningskrets står vid de heliga böckernas sida och framom antikens»¹¹⁸⁾. Med Romulus och dess avläggare upplevde den under tidernas lopp bortåt 200 upplagor. Ensam i dessa tvenne verk har den m. a. o. ungefär 450 gånger blivit lagd under pressen¹¹⁹⁾. Men huru många tusen och åter tusen band och exemplar måste vi icke foga till dem, som i dessa upplagor strötts ut, för att få en mätare på sagans hela insats i mänsklighetens andliga liv, dess insats genom alla de rännilar, i vilka den gått fram, sedan »konsternas konst och vetenskapernas vetenskap» kom i bruk! Huru många stunder av hemligt tillfredsställd lystnad vid läsningen av Petronii farliga och lockande bok, huru mången uppvisning från de tiljor, som föreställa världen, måste vi icke taga med i räkningen, huru många demonstrationer om fabelns djupa undermening av nitiska lärare för det växande släktet och av vältaliga präster för andäktigt lyssnande skaror! Den har blivit sagan ex professo om »kvinnotrohet», d. v. s. sagan om kvinnans brist på trohet, vare sig den berättats i obunden form eller författaren låtit den bölja

»i klingande metervågor
med rimmenas skum uppå».

Noter

I

¹⁾ *Migne*, *Patrologia latina* 157, 535.

²⁾ *Disciplina clericalis* har upplevat tre upplagor, alla i modern tid. Den första, Paris 1824, ombesörjdes av *J. Labouderie*, den andra, Berlin 1827, av *Fr. Wilh. Val. Schmidt*. Båda dessa editioner, av vilka den första reproducerats av *Migne* i *Patrologia latina*, äro allt annat än förstklassiga. Den tredje, som jag avvaktat, men som gifvit mig anledning endast till smärre ändringar i referatet av de här begagnade partlerna i *Petrus Alfonsis* skrift, har redigerats af *Dr Alfons Hilka*, *Helsingfors* 1911, och står på höjden af modern filologisk forskning.

³⁾ *Propterea ergo libellum compegi, partim ex proverbii philosophorum et suis castigationibus partim ex proverbii et castigationibus Arabicis et fabulis et versibus, partim ex animalium et volucrum similitudinibus*, *Hilka* 2. *Migne* 157, 672 bortlämnar de av mig ovan kursiverade orden.

⁴⁾ *Non ut visa, sed ut audita*, heter det i *Dolopathos* — se nedan i texten — att dess meddelare, *Joannes de Alta Silva*, berättar historien.

⁵⁾ Så enligt *Hilkas* text, i versionen hos *Migne* i den sjätte.

⁶⁾ . . . quia intantum volucris cantu decipitur, quod ad mortem perducitur, *Hilka* 13. Texten hos *Migne* lyder: quia interdum volucris pecipitur cantu quo ad mortem perducitur (680), hos *Schmidt*: quod intantum . . . quod . . . perducitur (47).

⁷⁾ *Advocatos suos*.

⁸⁾ Tu similiter de illis scribens ad nostram utilitatem, non vituperium, sed coronam promereberis. Et ob hoc rogata sine cunctatione demonstra, *Hilka* 14. *Schmidt* inskjuter efter *vituperium*, sed ordet *laudem* (48). *Migne* har: Tu similiter de illis scribens rogata sine cunctatione demonstra (681).

⁹⁾ 31, 10—31.

¹⁰⁾ Jag följer *G. Buchners* edition, *Erlangen und Leipzig* 1889.

¹¹⁾ *Sagorna* presteras i fråga om historiska inadvartenser det otroliga. *Hippokrates* tillhör som känt fjärde och femte århundradet f. Kr., *Galenus* det andra av vår tideräkning.

¹²⁾ Satsen går tillbaka till *Aristoteles' περί ζώων γενέσεως*, II.1, och citeras oupphörligt hos den senare medeltidens författare.

¹³⁾ Sagan är i *Sju vise mästare* betydligt mera utarbetad än hos *Petrus Alfonsi*.

¹⁴⁾ För detaljerna se *Hilka-Söderhjelm* i inledningen till den tidigare citerade textupplagan av *Disciplina clericalis*, Helsingfors 1911.

¹⁵⁾ *Schück-Warburg*, Illustrerad svensk litteraturhistoria, Stockholm 1911, 241.

¹⁶⁾ Die teutschen Volksbücher, Heidelberg 1807. Jag lånar detaljuppgifterna ur den rika speciallitteraturen om de västerländska versionerna av Sindbadsagan utan att i hvarje enskilt fall anföra min källa.

¹⁷⁾ Av dem hava dock tre under tidernas lopp gått förlorade. *H. Fischer*, Beiträge zur Litteratur der Sieben weisen Meister, diss. Greifswald 1902, 4—5.

¹⁸⁾ *O. Hase*, Die Koberger, Leipzig 1885, 258.

¹⁹⁾ *A. J. Botermans*, Die Hystorie van die Seven Wijse Mannen van Rom, diss. Utrecht 1898, och *H. Fischer*, Beiträge zur Litteratur der Sieben weisen Meister, diss. Greifswald 1902.

²⁰⁾ Jag lånar uppgiften ur *Hain*; *Copinger* bifogar ingen.

²¹⁾ *K. Campbell*, The Seven Sages of Rome, New York 1909.

²²⁾ *H. Fischer*, Beiträge zur Litteratur der Sieben weisen Meister, diss. Greifswald 1902, 1—3.

²³⁾ Samtliga utgivna av *G. E. Klemming*, Prosadikter från Sveriges medeltid (Skrifter utg. af Svenska fornskriftsällskapet 1887—89), 111 ff.

²⁴⁾ *P. O. Bäckström*, Svenska folkböcker I, Stockholm 1845, 7. *G. E. Klemming*, Prosadikter, 358-59.

²⁵⁾ Vereinsbuchhandlung, Berlin.

²⁶⁾ Utgivarna hade redan långt tidigare försökt sporra allmänhetens intresse för sagan om de vise mästarna genom att låta dess titel växa och på lämpligt sätt giva en försmak av den pikanta och hälsosamma andliga spels, som väntade läsaren inom bokens anspråkslösa omslag: »Die nützliche Unterweisung der Sieben weisen Meister . . . sehr lustig und nützlich wider der falschen Weiber Untreu und List zu lesen. Gantz von Neuem aufgelegt», lyder den i en upplaga, som från Strassburg 1558 gick ut i världen. En annan, tryckt ett par århundraden senare, utan angivande av ort och tid, har samma titel, men bortlämnar orden »und List». Jfr. *J. Görres*, Die teutschen Volksbücher, Heidelberg 1807, 154.

II

¹⁾ Jag meddelar den något förkortad efter *Kin-ku-ki-kuan*, Alte und neue Novellen aus der Chinesischen 1001 Nacht, Stuttgart 1880, herausgeg. von. *E. Grisebach*, 101 ff. Grisebachs översättning är gjord med »diplomatisk noggrannhet» efter den bästa engelska, den kända egyptologen *Samuel Birch's* The Chinese Widow, London 1872, och Birch har för Grisebachs räkning (*Kin-ku-ki-kuan* XIV, XV) försett denna med talrika ändringar och tillägg efter det kinesiska originalet. I noterna låter jag några kortare utdrag följa ur en äldre, här och var avvikande, i *Asiatic Journal*

1843, I, 607—18 anonymt publicerad version, vilken *Birch* i den ovan nämnda av år 1872 erkänt såsom sin. För den äldsta europeiska versionen av den kinesiska fabeln se texten sid. 69—71.

²⁾ Teën she . . . fell immediately into a violent passion, and going into the skies, declared the woman to be destitute of all virtue. Asiatic Journal.

³⁾ I only wish that you may be as good as you profess to be. Asiatic Journal.

⁴⁾ Having restrained herself some days — it was not yet half a month — this lady's heart like an ape, and her thoughts like a dog or a horse, would be kept under no longer. Asiatic Journal.

⁵⁾ — — — had not been a very correct person. Asiatic Journal.

⁶⁾ A wife with her body serves her husband, and if she does not spare herself, what harm is there in making use of the dead? Asiatic Journal.

⁷⁾ She threw aside fear, and cunningly said to Chwang sōng: I fell a thinking, after you died . . . Asiatic Journal. Und schlau ein Lügennetz spinnend sagte sie, enligt Grisebachs översättning, Kin-ku-ki-kuan 127.

⁸⁾ her countenance was suffused with shame; she felt choked and remained silent. Asiatic Journal.

⁹⁾ Popping her into coffin. Asiatic Journal. Warf sie, enligt Grisebachs översättning, Kin-ku-ki-kuan 129.

¹⁰⁾ Das »Grosse Etwas« i Grisebachs översättning, the »Great Piece« i Birchs första, Taosektens »ultimate principle« enligt hans i en not bifogade förklaring. Asiatic Journal.

¹¹⁾ Kin-ku-ki-kuan 13.

¹²⁾ Här om framför allt företalet hos *E. Chavannes*, Cinq cents contes et apologues, extraits du Tripitaka chinois, Paris 1910, I.

¹³⁾ Det är i *Le Matin* som man arbetat sig upp till denna högstämde panegyrik.

¹⁴⁾ Tacitus, Annales XVI, 17, 18, 19. Jfr. Plinius, Nat. hist. XXXVIII, 2, 20.

¹⁵⁾ Petronius, Satirae kap. 110 ff.

¹⁶⁾ Jag följer *F. Büchelers* edition, Berlin 1862. Sagan utfyller kapitlen 111 och 112.

¹⁷⁾ Vergilius, Aeneis IV, 34. Jag ger för kuriositetens skull såväl denna versrad som de nedan följande (IV, 38, 39) i Adlerbeths översättning.

¹⁸⁾ Caeterum scitis, fortsätter författaren — jag föredrar att giva hans betraktelser efter originaltexten — quid plerumque soleat temptare humanam satietatem. quibus blanditiis impetraverat miles ut matrona vellet vivere isdem etiam pudicitiam ejus adgressus est.

¹⁹⁾ Ne hanc quidem partem corporis mulier abstinuit, lyder den detaljerade skildringen på originalspråket, victorque miles utrumque persuasit. iacuerunt ergo una non tantum illa nocte, qua nuptias fecerunt, sed postero etiam ac tertio die.

²⁰⁾ Den perottiska i Neapel och den kopia af densamma, som förvaras i Rom. För dem och för frågan om äktheten av de s. k. »nya fablerna« hos

Phädrus se framför allt *L. Hervieux, Les Fabulistes latins*, 1893, I, 106 ff., 181 ff.

²¹⁾ *A. Collignon, Pétrone en France*, Paris 1905, 6, 7, 15.

²²⁾ *J. N. M. de Guerle, Remarques sceptiques sur le Satiricon*, Paris 1798, omtryckt 1861.

²³⁾ *L. Hervieux, Les Fabulistes latins*, Paris 1894, II, 72, 217, 258, 340, 391, 439, 497, 534, 585, 738. För de italienska översättningarna och bearbetningarna av Romulus se *Hervieux*, I, 651, 662 (av Zuccho har jag haft tillgång till upplagan Verona 1479, av Tuppo till uppl. Aquileja 1493), för de franska *Marie de France (Hervieux, I, 730 ff.)*, *Fables inédites et fables de La Fontaine*, éd. A. Robert, Paris II, 431 f., *J. Macho*, *l'Esopé*, fable 49; för de tyska Steinhöwel, Schönsperger, Gerhard av Minden o. a., nedan samt *Hervieux*, I, 349 ff., 794 ff.

²⁴⁾ *Exempla of Jacques de Vitry*, ed. T. F. Crane, London 1890, 96 f.

²⁵⁾ Ms. lat. 15,970 i Bibliothèque nationale, fol. 512 v.

²⁶⁾ *Johannes Junior, Scala coeli*, Ulm 1480, fol. 85 ff.

²⁷⁾ Efter *Buchners* tidigare nämnda edition.

²⁸⁾ Så översätter jag *vicecomes* i anslutning till de äldre tyska versionerna. De äldsta svenska upplagorna hava »riddaren», de senare »befallningsmannen» och »fogden».

²⁹⁾ *Regis*, senare i samma sammanhang *imperatoris*.

³⁰⁾ »O bona domina», ropar landsfogden, »adhuc timeo. Latro, qui erat captus, duobus testiculis carebat. Si vero iste cum testiculis inuentus fuerit in fatibulo, dicetur, quod ille non sit, et sequetur confusio». At illa: »Tam timidum hominem nunquam vidi: tamen bonum est te esse securum. Succide testiculos ejus cito, ut suspendatur!» At ille: »O bona domina, parcas michi! Tibi constat, quod parum valet homo sine testiculis. Si ergo eum testiculis privarem, esset michi dedecus». At illa: »Ego faciam pro tuo amore!» Statim testiculos ejus abscidit; hoc facto canibus ad comedendum proiecit et ait: »Iam rusticum deturpatum in patibulo suspende!» *Historia septem sapientum*, ed. *Buchner*, 67—68.

³¹⁾ Aures et testiculos abscidisti, in capite vulnerasti.

³²⁾ . . ce qui mérite bien vos reflexions, skriver Voltaire (A. M. du Mme Sur plusieurs anecdotes, *Beuchot-Moland*, XXX. 345), c'est que cette histoire est bien plus morale chez les Chinois que chez nos traducteurs. Voltaire avser bland »översättarna» närmast Petronius och La Fontaine.

³³⁾ Den s. k. Romulus vulgaris har till 1870 upplevat ett åttiototal upplagor: på latin, tyska, franska, holländska och engelska (några af de senaste hafva utgivits i vetenskapligt syfte). Av Walter Anglicus' versiflerade latinska version äro mera än hundra handskrifter kända. De fördela sig huvudsakligen på Frankrike, Tyskland, England, Österrike, Belgien, Spanien, Holland, Italien och Schweiz. De kända tryckupplagorna av denna variant uppgå till ett antal av ungefär 50. Redan före år 1500 lades den nitton gånger under pressen. *L. Hervieux, Les Fabulistes latins*, I, 349—431, 563—665.

³⁴⁾ Jag hänvisar för sådana främst till *E. Grisebach, Die Wanderung der Novelle von der treulosen Wittwe durch die Weltliteratur*, 2:te Aufl.

Berlin 1889, samt *Dacier* i *Mémoires de l'Académie des Inscriptions*, XLI, Paris 1780, 523—45.

³⁴) Pollicraticus VIII, kap. 11.

³⁵) En tryckt hos *Barbazan et Méon*, III, 462 (Jmfr *Montaigne*, III, 118). De två andra hos *Dacier* i *Mémoires de l'Académie des Inscriptions* XLI, 523 ff. Se äfven *P. J. B. Legrand d'Aussy*, III, 62 och *A. M. Dinaux*, *Trouvères de la Flandre*, Paris 1841, II, 32—33.

³⁷) *Lamentationes*, éd. *A. van Hamel*. Paris 1892, 827 ff., v. 2040 ff., 2717 ff.

³⁸) *Eustache Deschamps Miroir de mariage* XLI (*Oeuvres* IX, Paris 1894, éd. *G. Raynaud*).

³⁹) *De legibus connubialibus*, Lugd. 1574, 217—20.

⁴⁰) *A. Campeggi*, *Novelli amorosi*, Venezia 1641, 207.

⁴¹) *E. Manfredi*, *Rime*, Bologna 1760, 166 ff. . . e celebrate — så skildrar förf. scenen i gravkoret efter soldatens ditkomst — in quella medesima notte le nozze (le quali niun' altra solennità, che il consentimento d'amendue le parti richiedevano) nello stesso sepolcro del marito al successor del marito si diede in preda . . .

⁴²) *Bibliothèque des Théâtres*, Paris 1733, 200. Bland författare, som bearbetat temat för scenen, må nämnas för Frankrike: *Brinon*, *Fatouville*, *Arlequin Grapignan*, *Houdar de la Motte*, *La Matrone d'Ephèse* (*Oeuvres* 1754, V, 463), *Fuzelier* (komisk opera med samma titel), *Radet*; för England: *G. Chapman*, *The Widows tears*, *Ch. Johnson*, *Ogilby*, de sistnämnda båda under titeln *The Ephesian Matron*; för Tyskland, se nedan.

⁴³) *Mélange curieux des meilleures pièces attribuées à Mr de Saint-Evremond*, Paris 1739, I, 102—116.

⁴⁴) *Oeuvres*, Rotterdam 1712, I, 45.

⁴⁵) Ämnet har behandlats äfven i målarkonsten, bl. a. av *Ch. Coypel*, *Oudry*, *Pater* o. a.

⁴⁶) Hos den nämnde *G. Chapman*: *The Widdowes Tears*, London 1612. As it was often presented in the blacke and white Friars. Jag har använt upplagan *The Widow's Tears*, London 1889, 307 ff.

⁴⁷) . . . voca cras parentes meos et impone eis, ut cras educant me de isto habitaculo ad domum propriam, ett transacto aliquo tempore ero uxor tua.

⁴⁸) Huru den bedrövliga episoden tager sig ut i *Historia septem sapientum*, har jag ovan meddelat. Jfr. för de tyska prosaversionerna *J. Schmitz*, *Die ältesten Fassungen des deutschen Romans von den Sieben weisen Meistern*, diss. Greifswald, 1904, 32. I den tyska versifierade versionen lyda de strofer, som beteckna stympningens höjdpunkt:

Die frouwe do ein messer nam.
Und sneide herab dem man die scham
Und warff sie eynem hunde für.

Diokletianus' Leben, hrsg. v. *A. Keller*,
Quedlinb. u. Leipz. 1841, 154, 6877—79.

I den äldsta franska poetiska versionen låter författaren hustrun hasta från skändlighet till skändlighet i stroferna

Amis, dist ele, jel pendrai
Pour vostre amour sans nul delai.

Hon hänger honom och fortsätter, sedan riddaren upplyst om att den försvunne rövaren hade ett sår i sidan:

Et, se voles, je le ferrais
Tout maintenant, sans nul delai.

Återigen följa på orden ögonblicklig handling. När han slutligen låter henne veta, att den försvunne saknade två tänder, får han till svar:

Et, se voles, jes briserai
Tout maintenant, sans nul delai.

Li Romans des Sept Sages, herausgeg. v.
A. Keller, Tübingen 1836, CLXII—CLXIII.

⁴⁹) L. Hervieux, *Les Fabulistes latins*, I, 559, II, 341.

⁵⁰) Hervieux, II, 341. Jfr. Österleys edition av Steinhöwel, Tübingen 1873.

⁵¹) A. Sulzbach, *Dichterklänge aus Spaniens besseren Tagen*, Frankf. a. M. 1873, 78 ff.

⁵²) ed. Cappelletti, Firenze 1884, 94 f. (N:o 51).

⁵³) *Novelle*, Bologna 1871, 138 f. (N:o 16).

⁵⁴) *Les faveurs et les disgraces de l'amour*, Cologne 1695, II, 12 f.

⁵⁵) A. Lecoy de la Marche, *Anecdotes historiques . . tirées du recueil d'Étienne de Bourbon*, Paris 1877, 396 not. 5.

⁵⁶) W. Charleton, *The Ephesian Matron*, London 1668; första uppl. *The Ephesian and Cimmerian Matrons*, London 1658.

⁵⁷) *Fables inédites*, éd. A. Robert 1825, II, 431 ff.

⁵⁸) *Li Romans des sept Sages* CLXIII, ed. A. Keller, Tübingen 1836.

⁵⁹) J. Schmitz, *Die ältesten Fassungen des deutschen Romans von den Sieben weisen Meistern*, diss. Greifswald 1904, 32. Jfr 18.

⁶⁰) Direkt på versionen i *Sju vise mästare bygga ytterligare* Deschamps, *Buke of the Howlat och Sewen Sages of John Rolland of Dalkeith*, ed. D. Laing, Edinburg 1836, samt en armenisk saga, som utgör en direkt efterbildning efter västerländsk källa (se för den Orient und Occident 1863, II, 2, 369—74).

⁶¹) Medd. av Dacier i *Mémoires de l'Académie des Inscriptions*, Paris 1780, 535 ff. I en annan däremot (se nedan not) förändras tonen.

⁶²) *Romulus vulgaris, Romulus Vindebonensis, Romulus Florentinus*. L. Hervieux, *Les Fabulistes latins*, II, 217—218, 439, 497. I den s. k. *Romulus Nilantli* börjar fabeln med samma reflexion, Hervieux, *Les Fabulistes latins*, I, 534. Jfr. II, 738.

⁶³) ed. Warnke, Halle 1898, 87.

⁶⁴) Hervieux, *Les Fabulistes latins*, II, 341, 391, och Österleys edition av Steinhöwel, Tübingen 1873.

⁶⁵) Hervieux, II, 258. Jfr. I, 461.

- ⁶⁶⁾ *Hervieux*, I, 557. Jfr. 556.
⁶⁷⁾ *Hervieux*, II, 586.
⁶⁸⁾ *Hervieux*, II, 738. Jfr. I, 813. I Phädrus *inledes* fabeln med under-
 rubriken: Quanta sit inconstantia et libido mulierum. Det är att märka,
 att samtliga fabler i appendixet bära underrubriker, i huvuddelen av fa-
 belsamlingen icke. Appendixet ingår som nämnts endast i den perottiska
 handskriften.
⁶⁹⁾ *Fables inédites des XII, XIII et XIV siècles*, éd. A. Robert, Paris
 1825, II, 433.
⁷⁰⁾ *Fabeln*, hrsg. von A. Leitzmann, Halle 1898, 62.
⁷¹⁾ *Barbazan et Méon*, *Fabliaux et contes*, Paris 1808, III, 462.
⁷²⁾ In quo patet, quantus dolus sit et malitia mulieris.
⁷³⁾ Jag citerar detta efter handskriften ms. lat. 15,970 i Bibliothèque
 nationale.
⁷⁴⁾ *Lecoy de la Marche*, *Anecdotes historiques*, ... tirées du recueil d'Éti-
 enne de Bourbon, Paris 1877, 396 not 5.
⁷⁵⁾ G. Paris, *Deux rédactions du roman des Sept Sages de Rome*, Paris
 1876, 39.
⁷⁶⁾ Edelstein, ed. *Franz Pfeiffer*, Leipzig 1844, 99.
⁷⁷⁾ De legibus connubialibus IX, Lugd. 1574, 217—20.
⁷⁸⁾ *Aenels* IV, 569.
⁷⁹⁾ *Amores* II, 45.
⁸⁰⁾ *Fabula de muliere et marito mortuo*, ovan s. 59, 64.
⁸¹⁾ Ovidius, *Amores* I, 8, 43, jfr. III, 4, 37.
⁸²⁾ Köln 1735.
⁸³⁾ *Brantome*, *Oeuvres* disc. IV, art. III; i upplagan Haag 1740, som jag
 använt, III, 98—102.
⁸⁴⁾ Dikten la Matrone d'Ephèse publicerades första gången år 1682
 och utgör fabeln 26 i samlingen *Fables choisies* 1694, éd. Regnier, VI, 63 ff.

— — — — —
 La femme est toujours femme. Il en est qui sont belles.
 Il en est qui ne le sont pas :
 S'il en étoit d'assez fidèles
 Elles auroient assez d'appas.

- ⁸⁵⁾ *Werke*, Nürnberg 1857, II, 38—48.
⁸⁶⁾ III, 324 ff.
⁸⁷⁾ Ovan s. 39 ff. II, not. 1.
⁸⁸⁾ *du Halde*, III, 329—30.
⁸⁹⁾ *du Halde*, III, 334.
⁹⁰⁾ Baserade på den kinesiska sagan äro utom de här och senare nämnda
 versionerna bl. a. de hos G. C. Stent, *The Jade Chaplet, a collection of*
Songs, Ballads etc., London 1874, 66 f., och E. v. Bülow, *Novellenbuch*, Leip-
 zig 1836, 217 f.
⁹¹⁾ Gotthold Ephraim Lessings theatralischer Nachlass, ed. C. G. Lessing,
 Berlin 1784, I, 133—86.
⁹²⁾ Källa ovan XXII.

⁹³⁾ E. A. F. Klingemann, *Dramat. Werke*, Braunschweig 1817, I. Die Wittve von Ephesus, Lustspiel in 1 Akte. Nach einer historischen Anekdote, mit Benutzung des Lessingschen Fragments, bearbeitet.

⁹⁴⁾ *Beuchot-Moland*, XXI (1879), 35 f., kap. 1 och 2.

⁹⁵⁾ *Letters of a citizen of the world* XVIII (Works, London 1837), II, 65 ff.

⁹⁶⁾ A. Tendlau, *Das Buch der Sagen und Legenden jüdischer Vorzeit*, Stuttgart 1842, 42 ff.

⁹⁷⁾ B. Imbert, *Historiettes et Nouvelles en vers*, Amsterd. 1774, I, 56 ff.

⁹⁸⁾ Till denna grupp låter sig lämpligen föras även den tredje vesirens berättelse i den moderna orientaliska versionen av Sindbadsagan: den turkiska sagocykeln om de 40 vesirerna, vilken daterar sig från femtonde århundradet. Se W. Knös, *Historia decem vezirorum*, Göttingen 1807, W. F. A. Behrnauer, *Die vierzig Veziere*, Leipzig 1851, o. a. Jfr bl. a. *Cabinet des Fées* XVI.

⁹⁹⁾ *Kinder- und Hausmärchen*, ges. durch die Brüder Grimm, Göttingen 1843, I, 234 f. Die Hochzeit der Frau Fuchsin.

¹⁰⁰⁾ *Wendunmuth. Jag har använt Österleys upplaga* 1869, I, 388 f.

¹⁰¹⁾ J. Ayres, *Dramen*, ed. A. Keller, Stuttgart 1865, IV, N:o 39.

¹⁰²⁾ Ch. F. Gellert, *Sammlung vermischter Schriften*, Frankfurt und Leipzig 1756, 32 ff.

¹⁰³⁾ E. Grisebach, *Die Novelle von der treulosen Wittwe*, 1889, 112—113.

¹⁰⁴⁾ Musäus' uttrycksformer äro som känt ibland något pretiösa.

¹⁰⁵⁾ *Volksmärchen der Deutschen*, Leipzig 1854, 130 ff.

¹⁰⁶⁾ *Les Contemporaines . . .*, Leipzig 1782, XVII, 194 ff.

¹⁰⁷⁾ *Oeuvres*, Paris 1876, I, 243 ff., 290.

¹⁰⁸⁾ *l'Immortel*.

¹⁰⁹⁾ Huruvida Daudet i sin framställning influerats av den saga vi här behandla, må lämnas därhän. Det förtjänar emellertid påpekas, att han omnämner den i *l'Immortel*: »Mais c'est la matrone d'Ephèse que tu nous racontes là».

¹¹⁰⁾ Se E. Koschwitz, *Die französische Novellistik und Romanliteratur über den Krieg 1870—71*, Berlin 1893.

¹¹¹⁾ Här och nedan citerade ställen i Медведь, scenerna 1 och 8.

¹¹²⁾ Tanken ledes osökt till Ovidii

casta est, quam nemo rogavit,

som bl. a. Steinhöwel i översättning kombinerar med den fabel vi behandla. Se ovan.

¹¹³⁾ A. Collignon, *Pétrone en France*, Paris 1905, 55.

¹¹⁴⁾ Sådant är intrycket, enligt Lessings uppfattning, vid ämnets behandling i berättande form (L. avser närmast Petronius). Det förtjänar tilläggas, att, såsom redan av citatet i texten framgår, den skala Lessing i sammanhang med sina estetiska betraktelser anser sig kunna tillämpa vid bedömandet av det »svagare könet» icke är hög. Berättelsen är, säger han, »unstreitig die bitterste Satire, die jemals gegen den weiblichen Leichtsin gemacht worden ist». Matronans svaghet »dünkt uns die Schwäche des ganzen Geschlechts zu sein». *Lessing, Werke*, ed. K. Lachmann 1839, VII, 160—161. Reflexionerna äro, som synes, smickrande varken för kvinnorna eller

för den annars så skarpsynta och klartänkta man, av hvilken de härröra. Men de äro av stort intresse på den grund, att Lessings tid ligger oss så nära, och på grund av hans ställning i mänsklighetens odlingsliv.

¹¹⁵⁾ *Begebenheiten des Enkolp. Aus dem Satyrikon des Petron übersetzt, Rom 1773, II, 112 ff.*

¹¹⁶⁾ *G. Wustmann, Anthologie »Als der Grossvater die Grossmutter nahm«. Ein Liederbuch für altmodische Leute, Leipzig, 1886, 63—64.*

¹¹⁷⁾ *A. von Chamisso, Werke, Leipzig 1842, III, 228—29.* Den tredje är även här tjänarinnan.

¹¹⁸⁾ Jag ser mig tvungen att reservera mig, för så vitt det gäller Aristoteles.

¹¹⁹⁾ *Hervieux, Les Fabulistes latins, I, passim och ovan s. 96 not 33.*

Mill. out from below
jur. loc. of Buchlin.

472.

472.1

26.10.1935

2,70 + - 2V;

61.5.75 - 7.5.75

100 100 100
100 100 100

